

นิทานสันสกฤตที่อ้างอิงเรื่องสุวรรณภูมิ¹

สยาม กัทรานุประวัต² และนาวิน โบษกรณัท³

² คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

³ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

Allusion of Suvarṇabhūmi in Sanskrit Tales

Sayam Patthranuprawat² and Nawin Bosakaranat³

² Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

³ Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 22 January 2020

Revised 29 June 2020

Accepted 20 July 2020

คำสำคัญ

สุวรรณภูมิ

นิทานสันสกฤต

พุทธศาสนา

ศาสนาฮินดู

บทคัดย่อ

คนอินเดียรับรู้เรื่องสุวรรณภูมิมาเป็นเวลานาน เรื่องสุวรรณภูมิจึงปรากฏในหลักฐานชั้นต้นของอินเดียโบราณจำนวนมาก โดยเฉพาะวรรณคดีสันสกฤตประเภทนิทานหลายเรื่อง บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและแปลเรื่องสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤตเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งวิเคราะห์บริบทของเรื่องเหล่านั้น ผลการศึกษาพบว่า มีนิทานสันสกฤต 11 เรื่องที่อ้างอิงสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีป ได้แก่ เรื่องสุปราศดากในชาดกมาลา เรื่องสาธุทาสและพ่อค้าสองคนในพุกหัตถกถาโคลกสังครหะ และเรื่องเจ้าหญิงสองพระองค์ นางอนงค์ประภา พระราชารัตนาธิบตี พรหมมณีจันทร์สวามิน พ่อค้าจักระ พ่อค้ารุทธะและสมุทรศูร เรื่องอิศวรธรรมัน และเรื่องทรมทรศินในภกาสริตสาศร คนไทยรู้จักสุวรรณภูมิผ่านวรรณคดีบาลีซึ่งแสดงมโนทัศน์ว่าเป็นดินแดนในจินตนาการที่ไปถึงได้ยาก ส่วนในนิทานสันสกฤตจะเห็นว่ามีชื่อที่หมายถึงสุวรรณภูมิทั้งสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปซึ่งน่าจะหมายถึงดินแดนเดียวกัน เรื่องสุวรรณภูมิในนิทานเหล่านี้แสดงร่องรอยของพุทธศาสนาที่เคยรุ่งเรืองในอินเดียเหนือ ทำให้เรื่องสุวรรณภูมิปรากฏในนิทานสันสกฤตซึ่งเป็นของศาสนาฮินดูซึ่งแพร่หลายในอินเดียเหนือด้วยโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤตแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญได้แก่ สุวรรณภูมิในฐานะดินแดนอันตรายแต่มีมั่งคั่ง และสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนมหัศจรรย์ แม้ว่าการศึกษาดังนี้ยังมีได้ให้ความกระจ่างเรื่องภูมิศาสตร์ของสุวรรณภูมิเพราะเอกสารที่เลือกศึกษาเป็นนิทาน แต่ก็ยังมีคุณค่าในฐานะร่องรอยของเรื่องสุวรรณภูมิในเรื่องเล่าและแสดงมโนทัศน์ของคนอินเดียโบราณที่มีต่อสุวรรณภูมิได้เป็นอย่างดี

* Corresponding author

E-mail address:

sayam_kij@hotmail.com

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง การแปลและศึกษาเอกสารจีนโบราณและเอกสารอินเดียโบราณเกี่ยวกับไทยในบริบทของเส้นทางสายไหมและการแปลและศึกษาเอกสารอินเดียโบราณที่อ้างอิงสุวรรณภูมิ โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กันยายน 2562

Keywords:

Suvarṇabhūmi

Sanskrit tales

Buddhism

Hinduism

Abstract

The story of *Suvarṇabhūmi* has been well-known amongst Indian people for a long time and is found in many Indian primary sources. This leads to the main objective of this research article, which is to collect and translate *Sanskrit* tales of *Suvarṇabhūmi* into the Thai language and to analyze some relevant contexts related to them. Results show that there are eleven *Sanskrit* tales that cite *Suvarṇabhūmi* and *Suvarṇadvīpa*, namely the story of *Supārga* in *Jātakamālā*, the story of *Sānudāsa* and two merchants in the *Brhatkathāślokaṣaṅgraha*, and the story of two princesses, *Anāṅgaprabhā*, king *Ratnādhipati*, brahman *Candrasvāmin*, *Cakra*, *Rudra* and *Samudraśūra*, *Īśavarman* and *Dirghadarśin*. Most Thai people are familiar with *Suvarṇabhūmi* through *Pāli* literature in the sense of an inaccessible land. In *Sanskrit* tales, both names, *Suvarṇabhūmi* and *Suvarṇadvīpa*, presumably refer to the same area. The *Sanskrit* tales of *Suvarṇabhūmi* could be traced to the legacy of Buddhism that flourished in North India contributing to the story of *Suvarṇabhūmi* in Hindu tales which were composed and prevalent in North India as well. The notions about *Suvarṇabhūmi* in those tales can be categorized into two main points. First, *Suvarṇabhūmi* is viewed as a dangerous but wealthy land. Second, *Suvarṇabhūmi* is viewed as a magical land. Although this study does not clarify its geography, it displays the trace of *Suvarṇabhūmi* in the *Sanskrit* tales and elucidates the views of ancient Indian people towards *Suvarṇabhūmi*.

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ทุกคนย่อมรับรู้กันเป็นอย่างดีว่าทองคำเป็นแร่ที่มีค่าและมีราคาสูงในแทบทุกสังคมโบราณ ในสังคมอินเดียโบราณ เรื่องราวเกี่ยวกับทองคำมีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่คัมภีร์ฤคเวท² เช่น ในมณฑลที่ 10 สุกตะที่ 10 ฤจที่ 121 มีตำนานการสร้างโลกสำนวนหนึ่งที่กล่าวว่าพระประชาบดี หรือพระผู้สร้างนั้นถือกำเนิดมาจากไขทองคำ หรือในมณฑลที่ 5 สุกตะที่ 2 ฤจที่ 3 กล่าวพรรณนาว่าพระอัคินีหรือเทพแห่งไฟนั้นมีฟันเป็นทองคำบริสุทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมณฑลที่ 1 สุกตะที่ 92 ฤจที่ 16 ซึ่งเป็นบทสวดอ้อนวอนให้เทพอัคินีโปรดประทานวัวและทองคำแก่ปวงชน เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ทองคำเป็นของมีค่ามาตั้งแต่สังคมอินเดียโบราณ จึงปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ คัมภีร์ฤคเวท วรรณคดีที่บันทึกประวัติศาสตร์สังคมของชาวอารยันซึ่งเป็นกลุ่มชนที่อพยพเข้ามา ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนจะยึดครองและแผ่อำนาจไปทั่วดินแดนเอเชียใต้ในปัจจุบัน โดยทั่วไปนักปราชญ์ทางภารตวิทยาเห็นพ้องกันว่า คัมภีร์ฤคเวทน่าจะรจนาขึ้นเมื่อประมาณ 1,500 หรือ 1,400 ปีก่อนคริสตกาล หรือกว่าสามพันปีหากนับถอยหลังจากปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่า ทองคำเป็นสิ่งที่มีความหมายในเชิงอภิปรายในสังคมอินเดียมาตั้งแต่โบราณกาล

ด้วยเหตุนี้ ทองคำจึงเป็นของที่มีสถานะสูง เป็นที่น่าปรารถนา แม้กระทั่งในวรรณคดี เรื่องสำคัญคือ *รามายณะ* *อิติहाสะ*³ หรือ *อาทิกาพย์*⁴ ซึ่งยอมรับกันว่าแต่งเมื่อประมาณ 500 ปีก่อนคริสตกาลถึง ค.ศ. 300 (Brockington, 1998, 34; Goldman & Goldman, 2004, 76) จากสำคัญในอารยันกัณฑ์ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นการผจญภัยของพระราม คือ รากษสที่ชื่อมารีจมาสู่อาศรมของพระรามนั้น ก็ยังต้องแปลงเป็นกวางทอง จึงจะล่อใจนางสีตาได้ จนกระทั่งนางถึงแก่ออกปากให้พระรามไปนำตัวมา หรือตอนที่ราวณะโหม่นหัวใจนางสีตาด้วยการกล่าวถึงความมั่งมีเลี้ยง

² ชุมหมบทประพันธ์ที่เก่าแก่ที่สุดของชาวอารยัน แบ่งออกเป็น 10 มณฑล แต่ละมณฑลประกอบด้วย บทสวดหลายบทที่เรียกว่า สุกตะ ส่วน ฤจ เป็นชื่อเรียกมนตร์ซึ่งเป็นบทร้อยกรองแต่ละบทที่อยู่ในบทสวดเหล่านั้น ฤคเวทแต่งด้วยร้อยกรองทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าชาวอารยันมีวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ที่ก้าวหน้าเป็นอย่างมากมาตั้งแต่สมัยโบราณ

³ วรรณคดีที่ถือกันว่ากล่าวถึงพงศาวดารของชาวอารยันมีสองเรื่อง ได้แก่ *มหาภารตะ* และ *รามายณะ*

⁴ แปลตามตัวอักษรว่า “กวีนิพนธ์เรื่องแรก” ด้วยเหตุที่ *รามายณะ* มีวรรณศิลป์และพรรณนารวมถึงมีเอกภาพของเนื้อเรื่องมากกว่า *มหาภารตะ* *รามายณะ* จึงได้รับยกย่องตามประเพณีของชาวอินดูว่าเป็นกวีนิพนธ์เรื่องแรก ต่างจาก *มหาภารตะ* ที่มุ่งเน้นการเล่าเรื่องและบทบาทของผู้เล่าเรื่องมากกว่า ดังจะเห็นได้ว่าใน *มหาภารตะ* จะมีข้อความกำกับไว้เสมอว่าใครเป็นผู้เล่า ต่างจาก *รามายณะ* ที่มุ่งเน้นความสำคัญและบทบาทของการแต่งมิใช่การเล่า ด้วยเหตุนี้ ปราชญ์บางท่านจึงเห็นว่า เรื่อง *มหาภารตะ* มีอายุเก่ากว่า *รามายณะ* ในแง่มุขปาฐะเพราะเน้นความเป็นเรื่องเล่ามากกว่า ในขณะที่ *รามายณะ* มีอายุเก่ากว่าในแง่ลายลักษณ์เพราะมีการให้ความสำคัญ บทพรรณนาและเอกภาพของเรื่องมากกว่า

ของวังของตนเอง และในสุนทรภู่ที่ซึ่งได้ชื่อว่า “สุนทร” ที่แปลว่างดงามนี้มาจากการสร้างวังของราวณะใหม่อีกครั้งหลังจากหนุมานเผาทำลาย ก็มักกล่าวถึงทองคำเป็นส่วนประกอบสำคัญในการประดับประดาวังให้มีความงดงาม ควรค่าแก่การเป็นสถานที่สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน แสดงว่าในสังคมอินเดียโบราณ ทองคำเป็นของที่มีค่าข้ามกาลเวลา เป็นสิ่งล่อตาล่อใจแก่ผู้ได้พบเห็น และเป็นสิ่งทีอวดความมั่งมีของผู้ได้ครอบครอง ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาว่าคัมภีร์ *ฤคเวท* เป็นวรรณคดีศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับวรรณะพราหมณ์ซึ่งเป็นกลุ่มนักบวชในสังคมอินเดียโบราณ ในขณะที่ *รามายณะ* เป็นคัมภีร์ที่เสมือนเป็นตัวแทนของความยิ่งใหญ่ของวรรณะกษัตริย์ (แม้จะถูกทำให้มีเนื้อหาไปในทางศาสนา คือ ไวษณพนิกายก่อนจะปิดฉบับในช่วง ค.ศ. 100-300 ก็ตาม) เพราะพระรามก็เป็นกษัตริย์ และราวณะก็มีบทบาทเป็นกษัตริย์แม้โดยชาติกำเนิดแล้ว จะถือว่าอยู่ในวรรณะพราหมณ์มาแต่เดิมก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ เราอาจเข้าใจได้ว่า ทองคำเป็นของที่มีไว้สำหรับคนวรรณะสูง คนที่มีอำนาจและสถานะสูงในสังคมอินเดียโบราณน่าจะมีโอกาสได้ครอบครองมากกว่าคนวรรณะต่ำเป็นต้นว่า ศูทรหรือจัณฑาล ซึ่งน่าจะมีโอกาสยากกว่าอันเนื่องมาจากสถานะทางสังคมเป็นตัวกำหนดอำนาจในการครอบครองด้วยนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม นอกจากวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์แล้ว วรรณะแพศย์หรือพ่อค้าซึ่งมีหน้าที่สำคัญในสังคมอินเดียโบราณคือการค้าขายก็น่าจะมีโอกาสได้ครอบครองทองคำด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากเรื่อง *สุวรรณภูมิ* ที่ปรากฏใน *เอกสารอินเดียโบราณ* ซึ่งตัวละครที่เกี่ยวข้องล้วนแล้วแต่เป็นพ่อค้าเป็นส่วนใหญ่ ตามความเข้าใจทั่วไป *สุวรรณภูมิ* เป็นชื่อของดินแดนที่มีผู้อ้างถึงในวรรณคดีอินเดียโบราณจำนวนไม่น้อย

หากพิจารณาความหมายตามตัวอักษร *สุวรรณภูมิ* จะแปลว่า “แผ่นดินทอง” ทว่าในความเข้าใจของคนอินเดียโบราณนั้น มิได้หมายความว่าดินแดนแห่งนี้จะมีแต่ทองคำเท่านั้น หากแต่ยังมีทรัพย์ศฤงคารอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก รวมทั้งอัญมณี และของวิเศษต่างๆ จะเห็นว่า “สุวรรณ” ที่ปรากฏในคำดังกล่าวมีความหมายกว้าง เพราะมิได้แปลว่าทองคำอย่างเดียว กล่าวอีกนัยหนึ่ง “สุวรรณ” นั้นนับว่าเป็นคำที่มีความหมายครอบคลุมถึงสิ่งอันมีค่าโดยมีทองคำเป็นเครื่องบ่งชี้สำคัญนั่นเอง

วรรณคดีอินเดียที่มีเรื่อง *สุวรรณภูมิ* ปรากฏมีจำนวนไม่น้อย ที่สำคัญคือ นิทานที่แต่งเป็นภาษาสันสกฤตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนิทานที่อ่านเพื่อความสนุกสนานจำพวกนิทานปริศนา และนิทานที่เล่าเรื่องการผจญภัยของตัวละครเอก ได้แก่ *พฤษทัตถาไสลลสังครหะ* และ *กถาสริตสาคร* และนิทานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการสั่งสอน เช่น *ชาดกในพุทธศาสนา* เป็นต้น โดยส่วนใหญ่แล้ว

นิทานต่าง ๆ มักกล่าวว่าสุวรรณภูมิเป็นดินแดนมั่งคั่งที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากอินเดียหรือดินแดนเอเชียใต้ การไปถึงดินแดนสุวรรณภูมิเป็นเรื่องยากและอันตราย ผู้ที่จะเดินทางไปต้องเสี่ยงโชคและเสี่ยงภัยอันตรายจำนวนมาก ส่วนใหญ่มักไปไม่ถึง หากสามารถไปถึงได้ ก็จะได้สินทรัพย์จำนวนมากกลับมา หรือบางกรณีอาจได้สินทรัพย์แต่กลับไปไม่ถึงดินแดนที่ตนจากมาก็มี

คนไทยส่วนใหญ่รู้จักเรื่องสุวรรณภูมิจากวรรณคดีพุทธศาสนาเถรวาทหลายบท โดยเฉพาะ *อรรถกถาชาดก* ตัวอย่างนิทานที่กล่าวถึงสุวรรณภูมิ เช่น เรื่อง *มหาชนกชาดก* กล่าวถึงพระมหาชนกเดินทางไปพร้อมกับเรือของพ่อค้าชาวสุวรรณภูมิเพื่อนำสินค้าจากอินเดียไปขาย ระหว่างทางเกิดพายุใหญ่ทำลายเรือสินค้าทำให้นักเดินทางส่วนใหญ่ตายในทะเล มีเพียงพระโพธิสัตว์ที่ว่ายน้ำด้วยความเพียรจนนางมณีเมขลามาช่วยให้พ้นภัย ดังนั้นในมุมมองของคนไทย เรื่องสุวรรณภูมิจึงเป็นเรื่องที่คุ้นเคยในฐานะฉากหรือดินแดนในนิทาน

อย่างไรก็ตาม นอกจาก *อรรถกถาชาดก* แล้ว ยังมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกันปรากฏในนิทานสันสกฤตด้วย ตัวอย่างเช่น เรื่อง *สุปารคชาดก*⁵ ใน *ชาดกมาลา* ของอารยศูระ (ลำดับที่ 14) กล่าวถึงพ่อค้าที่ต้องการไปค้าขายยังสุวรรณภูมิพร้อมกับเหล่าพ่อค้า กับเรื่อง *สาธุทาสในพฤตภัทกาโคลกสังครหะ*

น่าสนใจว่า นิทานสันสกฤตส่วนใหญ่อ้างอิงถึงสุวรรณทวีปมากกว่าสุวรรณภูมิ เช่น นิทานเรื่องพ่อค้าจักระในชุมนุมนิทานสันสกฤตเรื่อง *ภกาสริตสาศคร* ผู้ออกเดินทางไปค้าขายยังสุวรรณทวีปและได้สินทรัพย์เพชรพลอยต่าง ๆ กลับมาเต็มลำเรือ เป็นต้น เมื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมทั้งสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปแล้ว จะเห็นว่าในแง่ภาษา ทั้งสองมีความหมายเป็นเช่นเดียวกันคือ เป็นชื่อของดินแดนที่มีทองคำรวมถึงของมีค่าและตั้งอยู่ไกลออกไปในมหาสมุทร ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าทั้งสองจะหมายถึงดินแดนเดียวกัน หากแต่ชื่อเหล่านั้นมีมโนทัศน์เบื้องหลังเหมือนกัน จึงน่าสนใจว่านิทานสันสกฤตเหล่านั้นกล่าวถึงสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปไว้อย่างไร

ผลการศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มุ่งเน้นที่ตั้งของสุวรรณภูมิ ดังนั้น ผลงานค้นคว้าเรื่องสุวรรณภูมิจึงเป็นแนวการศึกษาจากเอกสารประวัติศาสตร์และการตีความทางประวัติศาสตร์ นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปไว้อย่างกว้างขวาง เช่น ผลงานเรื่อง *Ancient Indian Colonies in the Far East vol 2: Suvarṇadvīpa* (1937, pp. 37- 64) ของ Majumdar ซึ่งวิจารณ์เรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปที่ปรากฏในเอกสารอินเดีย อาหรับ จีนและตะวันตกอย่างละเอียด ผลงานของ Majumdar เน้นการวิพากษ์เรื่องสุวรรณภูมิในมิติทางประวัติศาสตร์ น่าสังเกตว่า Majumdar ได้ให้รายชื่อวรรณกรรมที่อ้างอิงถึงสุวรรณทวีปเท่านั้น มิได้ให้รายละเอียด

⁵ เรื่อง *สุปารคชาดก* ใน *ชาดกมาลา* มีเรื่องคล้ายกับ *อรรถกถาสุปารคชาดก* (ลำดับที่ 463) โดยใน *อรรถกถาชาดก* กล่าวเพียงเหล่าพ่อค้าเชิญสุปารคบัณฑิตเป็นต้นหนเพื่อจะเดินทางผ่านทะเลแต่ไม่ปรากฏรายละเอียดว่า จะมีการเดินทางไปยังสุวรรณภูมิ ดู *นิบาตชาดก เล่ม 5* น. 205

เรื่องสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปแต่อย่างใด ผลงานที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งคือ *Bibliography on Sailing to Suvarṇabhūmi* ของ Ray and Mishra ซึ่งรวมเรื่องสุวรรณภูมิในลักษณะเดียวกับของ Majumdar ผลการค้นคว้าสำคัญได้แก่การอภิปรายเรื่องสุวรรณภูมิจากเอกสารและหลักฐานทางโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัด และตราประทับที่พบในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มเติมจาก Majumdar ด้วย (Ray & Mishra, n.d, pp. 6-12)

นักวิชาการชาวไทยสนใจศึกษาสุวรรณภูมิมานานนับเป็นเวลากว่าร้อยปี เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทย ดังที่เคยมีผู้เสนอว่าดินแดนสุวรรณภูมิน่าจะเป็นดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และมีอรรถาธิบายว่าพบทองคำในดินแดนแถบนี้ด้วย การศึกษาประเด็นดังกล่าวมีนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช โดยเฉพาอย่างยิ่งขุนศิริวัฒนอาถนพ (ผล ศิริวัฒนกุล) ผู้เรียบเรียงหนังสือชื่อ *เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ* ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2479 ผลงานของท่านเป็นการพยายามรวบรวมข้อมูลเรื่องสุวรรณภูมิในเอกสารต่างๆ ทั้งของตะวันตกและตะวันออก คุณประโยชน์ของผลงานนี้ จะเห็นได้จากการค้นคว้าจากเอกสารหลายแหล่ง รวมทั้งมีการสอบทานหนังสืออ้างอิงจากต่างประเทศทั้งขาดกและเอกสารทางประวัติศาสตร์

นอกจากนักวิชาการที่สนใจที่ตั้งของสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนในประวัติศาสตร์ ยังมีนักวิชาการบางส่วนได้ศึกษาสุวรรณภูมิจากวรรณคดีด้วย เช่น ธนิต อยู่โพธิ์ (2510, น. 16-24) ผู้เรียบเรียงเรื่องสุวรรณภูมิโดยใช้ข้อมูลวรรณคดีบาลีเป็นหลัก ผลงานของธนิตเป็นการสืบหาที่มาและสถานที่ของสุวรรณภูมิประกอบกับหลักฐานของนักวิชาการทั้งตะวันตกและอินเดียเพื่อสันนิษฐานเพื่อแสดงความเกี่ยวข้องกันระหว่างอินเดียกับโบราณสถานในประเทศไทยซึ่งจะเห็นถึงความพยายามที่จะแสดงให้เห็นคุณค่าของเรื่องสุวรรณภูมิในมิติที่เชื่อมโยงกับสังคมไทยด้วย

ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง *"The Ascendancy of Theravāda Buddhism in Southeast Asia"* ของ Assavavirulhakarn (2010) มีการศึกษาเรื่องดินแดนสุวรรณภูมิไว้ด้วย ในบทที่ 3 ในหัวข้อ "Where was Suvarṇabhūmi ?" ข้อมูลสำคัญที่ผู้เขียนยกมาประกอบได้แก่วรรณคดีบาลีและหลักฐานทางโบราณคดีจำพวกจารึกต่างๆ ประเด็นสำคัญคือ มีหลักฐานที่กล่าวว่ามีกษัตริย์ส่งพระภิกษุมายังดินแดนสุวรรณภูมิ แต่ไม่อาจทราบได้อย่างชัดเจนว่าดินแดนที่ชื่อว่าสุวรรณภูมิในเชิงภูมิศาสตร์นั้นจะหมายถึงที่แห่งใด

บทความ เรื่อง "สุวรรณภูมิในนิทาน" ของกุสุมา รัชมณี (2547, น. 57-68) ซึ่งให้เห็นประเด็นเรื่องสุวรรณภูมิในจินตนาการของผู้เล่ามากกว่าจะหาข้อเท็จจริงหรือสถานที่ตั้งของ

สุวรรณภูมิตั้งที่เคยมีผู้กล่าวไว้ก่อนหน้า สุวรรณภูมิในมุมมองของกฤษณา รัชมนันท์ จึงเป็นเรื่องทางวรรณคดีในฐานะที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าประเภทนิทาน มิใช่มุมมองทางประวัติศาสตร์

กล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องสุวรรณภูมิที่ผ่านมานั้นนับว่าเน้นการศึกษามุมมองทางประวัติศาสตร์มากกว่าวรรณคดี และแม้ว่า Majumdar จะได้วิพากษ์เรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปไว้อย่างกว้างขวางแล้ว แต่ก็ยังเป็นเพียงการอ้างถึงเรื่องในเอกสารต่างๆ เท่านั้น ยังมีได้นำรายละเอียดเรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปมาแสดงแต่อย่างใด นอกจากนี้ยังไม่มีการแปลเรื่องสุวรรณภูมิที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเป็นภาษาไทยอีกด้วย

ปัญหาที่สำคัญคือความรู้เรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปนั้นมียุคก่อนข้างจำกัด อุปสรรคที่สำคัญในการสืบค้นเรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปจากวรรณคดีสันสกฤตคือยังไม่มีกรรวบรวมเรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปจากนิทานสันสกฤตไว้ด้วยกัน เรื่องส่วนใหญ่ยังไม่มี การแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยมาก่อน การแปลเรื่องสุวรรณภูมิที่ปรากฏในนิทานสันสกฤตที่จะตามมาต่อไปนี้ย่อมจะยังประโยชน์ให้แก่ผู้สนใจทั้งนักวิชาการมีนักวรรณคดีและนักภารตวิทยาเป็นต้นรวมถึงประชาชนทั่วไป อันจะทำให้เข้าใจการอ้างถึงสุวรรณภูมิในเอกสารอินเดียโบราณได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ดังนั้นในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะเน้นศึกษาสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปที่ปรากฏในเอกสารภาษาสันสกฤตอันได้แก่นิทานสันสกฤตต่างๆ โดยจะพิจารณาการอ้างเรื่องสุวรรณภูมิ ตลอดจนความสำคัญของสถานที่ดังกล่าว ซึ่งจะทำให้เข้าใจความสำคัญของเรื่องสุวรรณภูมิในเอกสารของอินเดียโบราณได้ดียิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวม แปล และเรียบเรียงเรื่องสุวรรณภูมิที่มีการอ้างถึงในเอกสารของอินเดียโบราณโดยเฉพาะนิทานที่แต่งเป็นภาษาสันสกฤต
2. เพื่อสร้างฐานข้อมูลเรื่องสุวรรณภูมิที่ปรากฏในเอกสารสันสกฤต สำหรับการอ้างอิง และศึกษาในระดับสูงต่อไป

1.3 วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมนิทานที่มีการอ้างถึงเรื่องสุวรรณภูมิ
2. แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย
3. วิเคราะห์และเรียบเรียงผลการวิจัย
4. สรุปและอภิปรายผล

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้งานแปล/เรียบเรียงเรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณหวีปที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตที่สามารถใช้เป็นแหล่งอ้างอิง พร้อมทั้งบทหน้าที่แสดงการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความสำคัญของสุวรรณภูมิในบริบทของวรรณคดีสันสกฤต
2. เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณหวีปเชิงเปรียบเทียบกับเอกสารประเภทอื่นซึ่งจะทำให้สามารถศึกษาเรื่องสุวรรณภูมิได้อย่างลึกซึ้งต่อไป

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยจะเลือกต้นฉบับนิทานพฤตัทธกถาโคลกสังครหะ ที่ Felix Lacote and Louis Renou ตรวจชำระ เมื่อ ค.ศ. 1918-1928 และ J. Mallinson นำมาตรวจสอบอีกครั้ง ต้นฉบับนี้จัดพิมพ์ในปี ค.ศ. 2005 โดย Clay Sanskrit Library New York University เป็นหลักในการแปล ส่วนนิทานในกถาสริตสาครนั้นใช้ฉบับที่ Durgaprasad and Kasinath Pandurang Parab ตรวจชำระและพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1937
2. ตามขอบของการเล่าเรื่องในวัฒนธรรมอินเดีย กวีมักแสดงความสามารถโดยการหลากคำ กล่าวคือ ใช้คำไวพจน์หรือผูกศัพท์ขึ้นใหม่เพื่อให้มีความหมายถึงสิ่งเดียวกัน กรณีของสุวรรณภูมิหรือสุวรรณหวีปก็เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ หากผู้วิจัยพบว่าการหลากคำที่มีความหมายว่า “แผ่นดินทองคำ, เกาะทองคำ” ผู้วิจัยก็จะนำมาพิจารณาด้วย เพราะนับว่าเป็นการแสดงมนโศคน์เบื้องหลังอย่างเดียวกัน ทั้งนี้ คำเหล่านี้จะหมายถึงสิ่งเดียวกันหรือไม่ ผู้วิจัยจะได้พิจารณาต่อไป

2. ภูมิหลังตัวบท

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ตัวบทสำคัญที่จะเลือกนำมาแปลและศึกษาในงานวิจัยนี้มาจากนิทานสันสกฤต ได้แก่ *ชาตกมาลา พฤตัทธกถาโคลกสังครหะ* และ *กถาสริตสาคร* แต่ละเรื่องมีประวัติความเป็นมาดังนี้

ชาตกมาลา

ชาตกมาลา ประพันธ์โดยอารยศูร เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตที่สำคัญและแพร่หลายในดินแดนทางตอนเหนือของประเทศอินเดียในปัจจุบัน วรรณคดีเรื่องนี้ได้รับความนิยมมากดังจะเห็นได้จากการพบต้นฉบับที่แปลเป็นภาษาทิเบตและภาษาจีน แม้จะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับตัวบทที่แน่ชัด แต่จากการศึกษาเปรียบเทียบกับต้นฉบับ

แปลภาษาจีนและวัจนลีลาในตัวบท ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าวรรณคดีเรื่องนี้น่าจะแต่งขึ้นราว ค.ศ. 400 (Meiland, 2009, p. xviii)

หากจัดประเภทตามขนบของวรรณคดีสันสกฤต *ชาตกมาลา* เป็นกวีนิพนธ์ประเภท จัมปูก กล่าวคือ ประกอบด้วยร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน⁶ แม้จะมีใช้กวีนิพนธ์จัมปูกเรื่องแรก แต่ก็ถือว่าแต่งขึ้นในกลุ่มกวีนิพนธ์สันสกฤตยุคแรกซึ่งเฟื่องฟูในกลุ่มกวีผู้นับถือพุทธศาสนา ในทางอินเดียตอนเหนือ เนื้อเรื่องนำมาจากนิทานชาดกหรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้า มีจำนวนทั้งสิ้น 34 เรื่อง ส่วนใหญ่เป็นนิทานชาดกที่แพร่หลายอยู่แล้ว ดังจะเห็นว่านิทานที่สามารถเทียบเคียงระหว่างชาดกใน *ชาตกมาลา* กับบรรดกถาชาดกได้ถึง 30 เรื่องจากจำนวนเรื่องใน *ชาตกมาลา* ทั้งหมด 34 เรื่อง ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าอารยธรรมอินเดียได้มีจุดมุ่งหมายที่จะแต่งเรื่องขึ้นใหม่ หากแต่ปรารถนาจะนำเรื่องราวในชาดกของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีอย่างน้อยก็ในขณะนั้นมาร้อยเรียงขึ้นด้วยรูปแบบการประพันธ์และกลวิธีทางภาษาที่วิจิตรบรรจง ทำให้รูปแบบและกลวิธีทางภาษาใน *ชาตกมาลา* ไกลเคียงมาตรฐานการประพันธ์แบบวรรณคดีสันสกฤตเช่นเดียวกับกาพย์แบบศิลปะนิมิต (Ornate Poetry) อย่างมาก เพราะ *บรรดกถาชาตก* มุ่งเน้นการอธิบายคาถาหรือคำประพันธ์ในชาดกมาแต่เดิม ส่งผลให้ตัวบทของ *บรรดกถาชาตก* มีลักษณะที่สอดคล้องกับวรรณคดีคำสอน ในขณะที่ *ชาตกมาลา* แม้เนื้อเรื่องจะสนใจได้ไม่ต่างกัน แต่ผู้อ่านก็จะพบความรื่นรมย์ (หรือความยากลำบาก) จากรูปแบบคำประพันธ์และกลวิธีทางภาษาขณะอ่านได้ด้วยเช่นกัน

เรื่องสุวรรณภูมิปรากฏในนิทานเรื่องสุปารคชาดก อันเป็นนิทานลำดับที่ 14 ในจำนวนนิทานทั้งหมด 34 เรื่อง เนื้อเรื่องมีอยู่ว่าเหล่าพ่อค้าต้องการจะไปแสวงโชคยังเมืองสุวรรณภูมิ จึงไปเชิญพระโพธิสัตว์มาร่วมเดินทาง ระหว่างทางพวกเขาพบอุปสรรคมากมาย สุดท้ายก็ไปไม่ถึงสุวรรณภูมิ เรือแล่นออกนอกเส้นทางเกือบจะตกขอบโลก ด้วยอำนาจแห่งสัจวาจาของพระโพธิสัตว์ เรือจึงแล่นกลับเข้าฝั่งได้ และทุกคนปลอดภัย

⁶ วรรณคดีสันสกฤตอาจแบ่งประเภทได้หลายแบบ หากพิจารณาในเรื่องรูปแบบจะเห็นว่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ ร้อยกรอง ร้อยแก้ว และร้อยกรองผสมกับร้อยแก้ว ทั้งนี้การพิจารณาเพียงรูปแบบการประพันธ์ไม่ค่อยเป็นที่นิยมเท่าไรนัก นักเรียนวรรณคดีสันสกฤตมักจะต้องนำบริบทอื่น ๆ หรือวัตถุประสงค์การประพันธ์เข้ามาพิจารณาด้วย วรรณคดีที่มีร้อยกรองกับร้อยแก้วผสมกันที่สำคัญคือบทละครต่าง ๆ แต่บทละครสันสกฤตไม่มีผู้ใดนับว่าเป็นจัมปูก เพราะเป็นวรรณคดีการแสดง มีใช้กวีนิพนธ์ที่เป็นไปเพื่อการอ่านหรือการฟังเพียงเท่านั้น

พฤษหัตถกถาโคลกสังครหะ

ในวรรณคดีสันสกฤต มีชุมนุมนิทานที่มีชื่อเสียงมากอยู่เล่มหนึ่ง คือ พฤษหัตถกถา ประกอบด้วยนิทานที่อ่านเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานหลายเรื่อง ต่างกับนิทานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสอนใจอย่างนิทานชาดก ตามตำนานกล่าวว่าเดิมแต่งด้วยภาษาไปศาจี⁷ แม้อาจมีที่มาจากภาษาท้องถิ่นซึ่งมิใช่ภาษาสันสกฤต แต่เรื่องพฤษหัตถกถาก็ได้รับความนิยมมากจนในเวลาต่อมา มีผู้นำมาแต่งด้วยภาษาสันสกฤตไว้หลายฉบับ

ปัจจุบันต้นฉบับพฤษหัตถกถาภาษาไปศาจีสูญหายไปแล้ว เหลือเพียงฉบับภาษาสันสกฤตเท่านั้น นิทานพฤษหัตถกถาฉบับภาษาสันสกฤตที่มีหลักฐานอยู่ปัจจุบันมี 3 ฉบับด้วยกัน ได้แก่ พฤษหัตถกถาโคลกสังครหะของพุทธสวามิน กถาสริตสาครของโสมทเว และพฤษหัตถกถามัญชรีของเกษเมนทระ เมื่อพิจารณาเพียงชื่อก็จะเห็นว่า พฤษหัตถกถาโคลกสังครหะกับพฤษหัตถกถามัญชรีมุ่งจะย่อเรื่อง เพราะคำว่า “สัครห” แปลว่า จับ ฉวย รวม และย่อ ส่วนพฤษหัตถกถามัญชรีนั้น เกษเมนทระแต่งขึ้นเพื่อย่อเรื่องพฤษหัตถกถาเช่นเดียวกับผลงานของต่อนีก 2 เรื่อง คือ รามายณมัญชรีและภารตมัญชรี สำหรับเป็นคู่มือให้นักเรียนของตนมากกว่าจะแสดงความสามารถของกวีปรากฏการณ์นี้แสดงว่าต้นฉบับพฤษหัตถกถาเดิมอาจยาวและซับซ้อนมากก็เป็นได้ นิทานพฤษหัตถกถาเป็นที่มาให้แก่วรรณคดีสันสกฤตอีกหลายเรื่อง เช่น สวปนวาสวทัตตา ทศกุมารจริต กาทัมพีรี เป็นต้น ในบรรดานิทานสันสกฤตที่มีที่มาจากพฤษหัตถกถานั้น มีเรื่องสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปปรากฏอยู่ 2 เรื่อง คือ พฤษหัตถกถาโคลกสังครหะและกถาสริตสาคร ผู้วิจัยจะขอล่าวเฉพาะเรื่องที่มีสุวรรณภูมิปรากฏเท่านั้น

พฤษหัตถกถาโคลกสังครหะแต่งโดยพุทธสวามิน ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติวรรณคดีของเรื่องนี้มีไม่มากและไม่ชัดเจน ต้นฉบับที่พบนั้นระบุว่าคัดลอกในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ในประเทศเนปาล ด้วยเหตุนี้ปราชญ์ภารตวิทยาปัจจุบันจึงสันนิษฐานว่า เรื่องนี้น่าจะแต่งขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 10 ในดินแดนแถบตอนเหนือของประเทศอินเดีย เมื่อพิจารณาชื่อของผู้แต่ง อาจเป็นไปได้ว่าพุทธสวามินเป็นพระภิกษุหรือผู้นับถือลัทธิลัทธิในพุทธศาสนา ดังที่ชื่อของเขามีความหมายว่า “ผู้มีพระพุทเจ้าเป็นนาย” อย่างไรก็ตาม นี่ก็เป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น

---

⁷ แปลตามตัวอักษร คือ “ภาษาของปีศาจ” ยังไม่มีข้อสรุปแน่ชัดว่าภาษานี้คือภาษาอะไร เคยมีผู้เสนอว่าหมายถึงภาษาบาลีแต่ก็ยังมีข้อถกเถียงอยู่มาก ปัจจุบันสันนิษฐานกันว่า น่าจะหมายถึงภาษาใดก็ตามที่ไม่ใช่ภาษาสันสกฤต และไม่น่าจะใช่ภาษาปรากฏแบบแผนอย่างเช่น ภาษาเศราเสนี ภาษามหาราษฎร์ ฯลฯ ดังที่ปรากฏในบทละครสันสกฤตด้วย

ต้นฉบับพหุหัตถกาโศลกสังครหะที่พบนั้นชำรุด ไม่สมบูรณ์ทั้งเรื่อง จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ไม่แน่ว่าเรื่องสุวรรณภูมิอาจปรากฏในนิทานเรื่องอื่นๆ ในต้นฉบับส่วนที่ยังไม่พบอีกก็เป็นได้

เรื่องสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปปรากฏในนิทาน 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องสาณูทาส และเรื่องพ่อค้าสองคน

เรื่องสาณูทาส

เป็นเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัยของบุรุษผู้ชื่อสาณูทาส บิดาของนางคันธรรวาทิตตาผู้เป็นชายาองค์หนึ่งของเจ้าชายนรวาหนทตตะ พระเอกของเรื่องพหุหัตถกา เรื่องมีอยู่ว่าสาณูทาสประสบเคราะห์ร้ายยิ่งใหญ่และมีชีวิตยากลำบากมานานเพราะถูกเพื่อนหลอก วันหนึ่งเขาได้ร่วมเดินทางไปสู่สุวรรณภูมิกับหัวหน้าพ่อค้าที่ชื่อ อเจอร์ พวกเขาผ่านอุปสรรคต่างๆ มากมายจนกระทั่งไปถึงภูเขาลูกหนึ่งซึ่งจะมีนกยักษ์มาจับคนไปยังสุวรรณภูมิ โชคร้ายที่นกตัวที่จับสาณูทาสไปนั้นเกิดทะเลาะกับนกอีกตัวหนึ่ง ทำให้สาณูทาสพลัดตกลงเบื้องล่าง ต่อมาเขาได้พบฤๅษีรทาวช ได้พบนางคันธรรวาทิตตาผู้เป็นธิดา และรับทราบจากตบะของฤๅษีตนนั้น สรุปได้ว่าสาณูทาสไปไม่ถึงสุวรรณภูมิ

เรื่องพ่อค้าสองคน

ส่วนนิทานอีกเรื่องนั้นกล่าวถึงพ่อค้าสองคน ชื่อ สาครทตตะกับพุทธรธรมันผู้ออกเรือเดินสมุทรไปยังสุวรรณภูมิ เผอิญไปเจอกันกลางมหาสมุทร ได้ผูกมิตรกัน และได้ไปถึงสุวรรณภูมิ ทั้งสองสัญญากันว่าเมื่อภรรยาของตนต่างคลอดบุตรแล้วก็ให้แต่งงานกัน พ่อค้าทั้งสองจึงได้ซื้อว่าไปถึงสุวรรณภูมิ

กถาสรีตสาคร

กถาสรีตสาครแต่งโดยโสมทเวะ มีหลักฐานจากตัวบทกล่าวว่าเขาแต่งเรื่องนี้ขึ้นระหว่างปี ค.ศ. 1063-1081 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถวายพระนางสุрымตีพระอัยยิกาของพระเจ้าหรรษะแห่งแคว้นกัศมีระ^๘ แม้โสมทเวะจะออกตัวไว้ว่าตนเองเพียงแต่เป็นผู้ย่อเรื่องในพหุหัตถกาให้เป็นฉบับภาษาสันสกฤตเท่านั้น แต่ตัวบทที่ปรากฏจะเห็นว่านิทานปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งเรื่องใหญ่ เรื่องย่อย นิทานซ้อน นิทานสอนใจ นิทานปริศนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ว่าถึงสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปนั้น พบว่าไม่มีเรื่องใดที่ซ้ำกับพหุหัตถกาโศลกสังครหะเลย จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าโสมทเวะอาจเพิ่มเติมนิทานอื่นๆ เข้าไปอีกหรืออีกกรณีหนึ่งก็คือโสมทเวะอาจมี

^๘ คนละองค์กับพระเจ้าหรรษะ (หรรษวรรธนะ หรือศีลาทิตย์) ในหรรษจริต พระเจ้าหรรษะในหรรษจริตเป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายผู้ครองดินแดนทางอินเดียเหนือระหว่างปี ค.ศ. 606-647

ต้นฉบับพหุหัตถกที่ไม่เหมือนผู้อื่นก็เป็นได้ เพราะพิจารณาจากชื่อของวรรณคดี “กถาสวัสดิศร” แล้ว จะเห็นว่ามีความหมายว่า “มหาสมุทร (อันเป็นที่รวม) แห่งแม่น้ำของนิทาน” ไม่ว่าจะกถาสวัสดิศรจะใกล้เคียงพหุหัตถกมากหรือน้อยเราไม่อาจรู้ได้ แต่เป็นโชคคติที่ต้นฉบับของกถาสวัสดิศรที่เหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบันนั้นอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ นิทานที่กล่าวถึงสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปนั้นจึงมีจำนวนมากกว่พหุหัตถกโคลกสังครหะอย่างเห็นได้ชัด

แม้กถาสวัสดิศรจะมีเรื่องราวคล้ายนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของไทย กล่าวคือ เป็นเรื่องการผจญภัยของเจ้าชายนรนาทตตะ โอรสของพระเจ้าอุทยนะ^๑ จนในที่สุดทรงได้เป็นหัวหน้าแห่งเหล่าวิทยากร และได้สมรสกับเจ้าหญิงของพวกคนธรรพ์ แต่นิทานข้อนี้หลายเรื่องก็มีพ่อค้าเป็นตัวละครสำคัญ แน่หนอนว่าสิ่งที่เป็นความไม่ใฝ่ฝัน ความปรารถนาของพ่อค้าก็คือความร่ำรวยมั่งคั่ง นิทานที่กล่าวถึงการเดินทางไปสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปเพื่อแสวงหาความร่ำรวยจึงปรากฏอยู่หลายเรื่อง ดังนี้

เรื่องพระราชารัตนาธิเบตี

พระราชารัตนาธิเบตีทรงวิวาทกับนางราชทัตตา ทรงพานางไปอยู่ในปราสาทที่เกาะกลางมหาสมุทร วันหนึ่งนางราชทัตตาเมาสุราอยู่ในห้องบรรทมแต่เพียงผู้เดียว บุรุษคนหนึ่งเป็นบุตรพ่อค้ามาหานางถึงห้อง เขาเล่าให้นางฟังถึงเรื่องความลำบากแค้นของตน ครั้งหนึ่งเขาเคยคิดจะกระโดดเข้ากองไฟให้ตาย เผอิญพ่อค้าคนหนึ่งซึ่งกำลังเตรียมจะไปสุวรรณทวีปมาพบเข้า จึงเดินทางไปด้วยกัน โชคร้ายเรือสำเภานั้นอับปางกลางมหาสมุทร เขาจึงเกาะแผ่นกระดานลอยมายังปราสาทของนาง ด้วยเหตุที่นางเป็นคนมีจิตใจหายาบช้า จึงเกี่ยวพบบุรุษผู้นั้นเมื่อพระราชามาทพบ ก็พิโรธ เมื่อสงบลง ก็ทรงขับไล่ชายผู้นั้นและเนรเทศนางออกไปจากปราสาท ต่อมาบุรุษผู้นั้นเกาะแผ่นกระดานนั้นอีกครั้งลอยไปตามมหาสมุทร ก็ไปพบพ่อค้าคนหนึ่งมาช่วยไว้ แต่ต่อมากลับคบชู้กับเมียพ่อค้า เขาจึงถูกจับโยนลงท้องทะเล ส่วนพระราชานั้นก็ตัดสินใจพระทัยสละราชบัลลังก์และออกมาบำเพ็ญตบะในที่สุด กล่าวได้ว่า ชายผู้นั้นไปไม่ถึงสุวรรณทวีป

---

^๑ พระเจ้าอุทยนะเป็นกษัตริย์ในตำนานที่แพร่หลายในหมู่ชาวฮินดู คู่กับพระเจ้าวิกรมกษัตริย์ซึ่งเป็นกษัตริย์ในตำนานเช่นกัน แม้ชื่อวิกรมกษัตริย์จะกลายมาเป็นฉายาของกษัตริย์หลายพระองค์ในประวัติศาสตร์อินเดียก็ตาม พระเจ้าอุทยนะ (บาลีว่า อุเทน มีเรื่องอยู่ในสามาวตวิวัตถุ อรรถกถาธรรมบท) มีชื่อเสียงจากการตีตีพิน ทรงออกรบด้วยกลศึกข้างไม้ซึ่งมีทหารซ่อนอยู่ภายใน น่าสนใจว่ากลศึกนี้คล้ายคลึงกับม้าไม้แห่งเมืองทรอยส์ในมหากาพย์เรื่องอีเลียดด้วย เรื่องพระเจ้าอุทยนะปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตสำคัญอีกหลายเรื่อง เช่น บทละครประติชญาเยาคันธรายณะ และสวัปนาสวทัตตาของภาสะ บทละครประเภทนาฏิกาเรื่องปริยทรรคิกา และรัตนาวลีของพระเจ้าหรรษะ เป็นต้น

เรื่องพ่อค้ารู่ทระกับพ่อค้าสมุทรศูร

พ่อค้ารู่ทระไปค้าขายยังสุวรรณทวีป ระหว่างเดินทางกลับเกิดเรือล่ม ทรัพย์สินทั้งหมดสูญหายไปท้องทะเล เขาว่ายน้ำกลับมายังบ้านของตนและพบว่าในสวนหลังบ้านมีขุมทรัพย์ฝังไว้ จึงเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ เจ้าชายนราหนทตตะสดีบเสียดนตรีครึกครื้นตั้งเข้ามาในวัง โคมุขะผู้เป็นบุตรมนตรีนั่งอยู่ตรงนั้นด้วยจึงทูลเล่าเรื่องพ่อค้าสมุทรศูร

เรื่องพ่อค้าสมุทรศูรมือยู่่า วันหนึ่งขณะที่กำลังเดินเรือสมุทรไปค้าขายยังสุวรรณทวีป เรือล่ม ทันใดนั้นมีศพคนลอยมา จึงเกาะศพนั้นลอยไปจนถึงสุวรรณทวีป ครั้นถึงจึงแกะถุงผ้าที่ติดมากับศพ ได้สร้อยทองคำ ต่อมาเขาเดินทางไปยังเมืองกลศปุระ เข้าไปพักเหนื่อยยังเทวาลัย มีตำราจมาเจอจึงพาไปยังท้องพระโรง เพราะสร้อยคอเส้นนั้นเป็นของพระธิดา เขาเกือบถูกประหารโดยเข้าใจผิดคิดว่าเป็นขโมย แต่มีเสียงจากสวรรค์ดังขึ้น เขาถูกปล่อยตัว ขณะนั้นมีนกแร้งตัวหนึ่งโฉบลงมาจากท้องฟ้าและคาบสร้อยเส้นนั้นไป สมุทรศูรค้าขายได้ทรัพย์มากจากเมืองนั้น ขณะเดินทางกลับเมืองของตน เมื่อขึ้นฝั่งเขาเดินทางไปพักแรมในป่า มีโจรมาขโมยทรัพย์และฆ่ากองคาราวานไปหมดสิ้น ส่วนตัวเขาขึ้นต้นไม้ไปหลบบนคาคบไม้ ก็ได้พบรังนกแร้งตัวนั้น จึงได้ทรัพย์สินต่างๆ แล้วก็กลับเมืองของตน

จะเห็นว่า รู่ทระกับสมุทรศูรไปถึงสุวรรณทวีปด้วยกันทั้งคู่ แต่ไม่มีรายละเอียดการเดินทาง น่าสนใจว่ามีการกล่าวถึงเมืองหนึ่งที่มีชื่อว่า กลศปุระ ซึ่งน่าจะเป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ในสุวรรณทวีป

เรื่องพราหมณ์จันทรสวามิน

พราหมณ์จันทรสวามินตามหาลูกทั้งสองของตน จันทรสวามินเดินทางไปยังเกาะต่างๆ มากมาย ได้แก่ เกาะนารีเกละ เกาะกฐาหะ เกาะกรรปุระ สุวรรณทวีป สิงหลทวีป และเมืองจิตรกฏ แต่ยังไม่พบ กล่าวได้ว่า จันทรสวามินได้ไปถึงสุวรรณทวีป แต่ไม่ไ้การไปเพื่อค้าขายหรือแสวงหาความร่ำรวย และไม่มีรายละเอียดการเดินทาง

เรื่องพ่อค้าจักระ

พ่อค้าจักระไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ออกเดินทางไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ เมื่อได้ทรัพย์จำนวนมากกำลังเดินทางกลับ เมฆฝนตั้งเค้า เรืออับปาง ทรัพย์สินพินาศสิ้น คลื่นซัดจักระเข้าไปยังชายฝั่งแห่งหนึ่ง ด้วยความอ่อนแรงจึงหลับไป ระหว่างนั้นได้เห็นนิมิตว่ามีบุรุษร่างกำยำมาพาเขาไปยมโลก พบบุตรพ่อค้าคนหนึ่งมีจักรวนอยู่บนศีรษะซึ่งเล่าให้จักระฟังว่าตนไม่เชื่อฟังพ่อแม่เช่นกัน ทรัพย์สินจึงพินาศและมีจักรวนอยู่บนศีรษะได้รับความทุกข์ทรมานยิ่ง ด้วยความสงสารจักระจึงรับเอาองจักรนั้นไว้ จักระสำนึกผิดในบาปที่ตนไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ทันใดนั้น สรวงสวรรค์ก็โปรยปรายดอกไม้ทิพย์ พระอินทร์รับสั่งให้วิทายาธนำกองอัญมณีมากมายมาให้และอุ้มเขาพา

กลับไปยังเมืองของตน จะเห็นว่า ทั้งจักระและบุตรพ่อค้าคนนั้นได้ไปถึงสุวรรณทวีป และพบความพินาศ แต่สุดท้ายก็กลับถึงเมืองของตนได้

เรื่องเจ้าหญิงสองพระองค์

ในเกาะกฐาหะ พระราชาคุณสาครตั้งพระทัยจะถวายธิดาคุณวดีแก่พระเจ้าวิกรมมัททีย์ เมื่อส่งนางขึ้นเรือเดินสมุทรไปแล้ว ขณะเรือกำลังแล่นเข้าใกล้สุวรรณทวีป เรือล่ม ภูปลาตพระเขมือบกิน ปลาตัวนั้นไปเกยตื้นอยู่ชายฝั่งเกาะแห่งหนึ่ง ชาวเมืองกรูกันเข้ามาฆ่าท้องปลา เจอเรือและนางอยู่ในท้องปลานั้น พระราชาจันทรเศขรแห่งเกาะนั้นครั้นทรงทราบเรื่อง จึงเสด็จมา เมื่อรู้ว่าเป็นนัดดาของพระองค์เอง ก็ทรงต้อนรับอย่างดี พระองค์มีพระดำริจะยกธิดาของตน คือ นางจันทรวดีให้พระเจ้าวิกรมมัททีย์เช่นกัน จึงทรงจัดแจงให้ต่อเรือและนำธิดาทั้งสอง คือ นัดดาของพระองค์และธิดาของพระองค์ขึ้นเรือไปถวายแต่พระเจ้าวิกรมมัททีย์สมประสงค์ กล่าวได้ว่าเรือจากเกาะกฐาหะพบความพินาศเมื่อแล่นผ่านสุวรรณทวีป

เรื่องนางอนงค์ประภา

อนงค์ประภาเป็นนางวิทยากร เป็นผู้หญิงไม่ตีเปลี่ยนสามีบ่อย สามีของนางคนหนึ่งคือพ่อค้าหิรัญยุปะตะได้ไปค้าขายที่สุวรรณทวีป ด้วยความกลัวพลัดพรากจากคนรักจึงพานางไปด้วย ขณะแวะพักกลางทางที่เมืองสาครปุระก็ชวนชาวประมงชื่อสาครวีระออกเดินทาง ขณะออกเดินทางไปด้วยกันนั้น เรือเจอลมรสุมหนักไม่อาจต้านทานได้ก็จมลง สาครวีระช่วยชีวิตนางไว้ได้ และพานางกลับยังเมืองสาครปุระอีกครั้ง ต่อมานางได้พบเจ้าชายวิชัยวรมัน ก็ทั้งชาวประมงและไปอยู่กับเจ้าชาย สาครวีระเศร้าใจจึงออกบวชเช่นเดียวกับสามีคนก่อนหลายคน จะเห็นว่าตัวละครในเรื่องนี้ไปไม่ถึงสุวรรณทวีป

เรื่องอีศวรรวรมัน

อีศวรรวรมันเป็นบุตรพ่อค้า เมื่อเจริญวัย บิดาได้ส่งไปเรียนวิชานางโลมจากแม่เล้าคนหนึ่ง เรียนเสร็จแล้วก็กลับมาอยู่บ้านแล้วเดินทางไปค้าขาย ระหว่างทางถูกนางคณิกาชื่อสุนทรีย์ปกอลอกเอาทรัพย์สินไปจนหมดสิ้น จนในที่สุดเพื่อนของเขาได้มาช่วยแก้ไข ใช้อุบายหลอกเอาเงินของนางคืนมาได้สำเร็จ แล้วจึงไปค้าขายที่สุวรรณทวีปได้ทรัพย์สินจำนวนมาก แล้วจึงกลับบ้านอย่างเป็นสุข อีศวรรวรมันจึงถือว่าได้ไปถึงสุวรรณทวีป แม้จะมีอุปสรรคขัดขวางก็ตาม

เรื่องที่รชมทรรคิน

พราหมณ์ชื่อที่รชมทรรคินได้มาพำนักอยู่ที่บ้านของพ่อค้าชื่อนิหิตัตตะซึ่งกำลังจะไปค้าขายยังสุวรรณทวีป ทั้งสองจึงได้เดินทางไปด้วยกัน เมื่อไปถึงและค้าขายเสร็จแล้ว ขณะเดินทางกลับ ทั้งสองได้เห็นต้นกล้วยพฤษไพล์ขึ้นมาจากมหาสมุทรและมีหญิงสาวผู้หนึ่งนั่งอยู่บนบัลลังก์ที่ลำต้น จึงนับว่าที่รชมทรรคินกับพ่อค้านิหิตัตตะได้ไปถึงสุวรรณทวีป

3. สุวรรณภูมิในวรรณคดีบาลี

ก่อนจะวิเคราะห์เรื่องสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤต ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสุวรรณภูมิในวรรณคดีบาลีก่อนเพราะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับสุวรรณภูมิที่คนไทยรับรู้กันมาก่อนโดยทั่วไปอันเนื่องมาจากพุทธศาสนาแพร่หลายในสังคมไทยมาแต่เดิม ในวรรณคดีบาลี จะเห็นว่า การใช้นิทานเป็นตัวอย่างอุทาหรณ์ในวรรณคดีบาลีโดยเฉพาะ*อรรถกถาชาดก*มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มีนิทานจำนวนหนึ่งที่อ้างถึงการเดินทางไปสุวรรณภูมิ เช่น *สุสันธิชาดก* กล่าวว่าพ่อค้าชาวภารุกัจฉาได้เตรียมสินค้าไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ ระหว่างนั้นนายอัคระซึ่งเป็นนักดนตรีได้ขออาศัยไปด้วย ระหว่างเดินทางได้แสดงดนตรีและขับร้องทำให้เหล่าปลาในทะเลมาทำลายเรือสินค้าจนอัปปาง (กรมศิลปากร, 2540, น. 35)

ใน*สังขพราหมณชาดก* กล่าวถึงพราหมณ์มั่งคั่งนามว่าสังขะ เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในการทำบุญ เมื่อพราหมณ์เกรงว่าทรัพย์จะไม่เพียงพอในการทำทาน จึงคิดจะไปค้าขายยังสุวรรณภูมิเมื่อเตรียมสินค้าต่าง ๆ ครบถ้วนแล้วได้เตรียมลงเรือไป ก่อนที่จะลงเรือสินค้าได้ถวายร่มและรองเท้าแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง เรือสินค้าของสังขพราหมณ์ออกจากท่าได้ 7 วันเรือแตกกลางทะเล สังขพราหมณ์ได้ว่ายน้ำด้วยความวิริยะจนพบกับนางมณีเมขลา (กรมศิลปากร, 2540, น. 78)

เรื่องใน*มหาชนกชาดก*เล่าไว้คล้ายกัน คือกล่าวถึงมหาชนกต้องการเดินทางไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ พร้อมกับพ่อค้าชาวสุวรรณภูมิ เมื่อออกเดินทางได้เพียง 7 วัน เรือถูกคลื่นใหญ่ทำลายจนเรือจมลง มหาชนกจึงว่ายน้ำในมหาสมุทร จนนางมณีเมขลามาช่วย (ชินวรสิริวัฒน์, 2532, น. 47)

การอ้างถึงเรื่องสุวรรณภูมิในอรรถกถาชาดกทั้งหมด จึงอาจจะสะท้อนว่าพระอรรถกถาจารย์ผู้เล่านิทานชาดกไม่ได้ให้ความสำคัญของสุวรรณภูมิมากนัก แต่ต้องการใช้สุวรรณภูมิเป็นเพียงจุดหมายปลายทางที่ไปได้ยาก และมักเกิดเหตุร้ายระหว่างทาง แม้ว่าจะมีอันตรายและไปได้ยาก พระโพธิสัตว์ใน*สังขพราหมณชาดก* และ*มหาชนกชาดก*ก็ได้หวาดกลัวยังคงมุ่งมั่นเดินทาง และเมื่อเกิดเหตุร้ายพระโพธิสัตว์ก็ยังคงมุ่งมั่นกระทำวิริยะบารมีอย่างไม่ย่อท้อ ตัวอย่างนี้จึงแสดงชัดเจนว่าพระอรรถกถาจารย์เน้นการกระทำของพระโพธิสัตว์มากกว่าเรื่องอื่น

ตัวอย่าง *อรรถกถาชาดก* ทั้งหมดนี้แสดงว่านิทานชาดกเล่าเรื่องสุวรรณภูมิในฐานะจุดหมายปลายทางและเรื่องทั้งหมดกล่าวถึงเรือที่อับปางก่อนไปถึงจุดหมาย Appleton and Shaw ได้สันนิษฐานว่าในชาดกของพุทธศาสนานั้น มหาสมุทรคือตัวแทนแห่งวิภวสังสารที่พระโพธิสัตว์ต้องข้ามไปให้พ้น (Appleton & Shaw, 2015, p. 83) ข้อสังเกตดังกล่าวนี้ว่าน่าพิจารณา เพราะหากมหาสมุทรคือวิภวสังสารแสดงว่าจุดหมายปลายทางของการเดินทางคือสุวรรณภูมิเป็นจุดมุ่งหมายทางโลกที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้พระโพธิสัตว์หลงใหล แต่เมื่อผจญกับอันตรายและพระโพธิสัตว์ได้รู้หรือแสดงบารมีนั้นอย่างครบถ้วนแล้ว สุวรรณภูมิก็ไม่ใช่มีความสำคัญสำหรับพระโพธิสัตว์อีกต่อไป

นอกเหนือจาก *อรรถกถาชาดก* แล้ว ยังมีวรรณคดีบาลีเรื่องอื่นๆ ที่อ้างถึงสุวรรณภูมิด้วย เช่น *สมันตปาสาทิกา* อรรถกถาพระวินัยปิฎก และ *มโนรถปુรณี* อรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกายพระสุตตันตปิฎก กล่าวเพียงว่าสุวรรณภูมิห่างจากเกาะลังกา 700 โยชน์ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2510, น. 19) เรื่องอื่นๆ เช่น *รสวาทินี* ก็ใช้เรื่องแบบเดียวกับ *อรรถกถาชาดก* คือตัวละครไปค้าขายที่สุวรรณภูมิเรืออับปางลง ต้องว่ายน้ำเป็นเวลานานจนมีเทวดามาช่วย ในเรื่อง *ทันตกุมภิมพิกะ* กล่าวถึงกุมภิมพิกะถวายทานสม้าเสมอจนทรัพย์สินลดลง เขาตัดสินใจจะเดินทางไปสุวรรณภูมิเพื่อค้าขายแต่เรืออับปางลง กุมภิมพิกะว่ายน้ำอยู่นาน พระอรหันตเถระจึงได้ช่วยเขาเอาไว้ (แสง มนวิฑูร, 2513, น. 245)

Malalasekera นักปราชญ์ทางวรรณคดีบาลีได้สรุปจากวรรณคดีบาลีจำนวนหลายเรื่องว่า สุวรรณภูมิเป็นเมืองที่พระโสณะและพระอุตตรมาเผยแผ่พระศาสนา เป็นที่ค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างภูกัจฉะกับสุวรรณภูมิ โดยในอรรถกถาอังคุตตรนิกายกล่าวว่าสุวรรณภูมินั้นห่างจากเกาะลังกา 700 โยชน์ที่มีคลื่นลมแรง เห็นว่าเป็นตอนล่างของประเทศพม่า ที่อาจจะเป็นแถวเมืองปะกั้น แต่ก็มีบางคนเห็นว่าอาจจะเป็นเมืองกรณสุวรรณ ในอินเดีย (Malalasekera, 1960, pp. 1262-1263)

ข้อสังเกตของ Malalasekera แสดงว่าในมุมมองของพุทธศาสนานั้นสุวรรณภูมิเป็นเมืองมั่งคั่ง แต่ก็ไม่ปรากฏรายละเอียดของเรื่องสุวรรณภูมิมากนัก

ธนิต อยู่โพธิ์ก็ได้อาศัยหลักฐานจากวรรณคดีบาลีทั้งหมด *มโนรถปุรณี* *สมันตปาสาทิกา* *มหาวงศ์* *มิลินทปัญหา* ตลอดจนเรื่อง *สหัสวัตตอุปกรณ* และ *รสวาทินี* ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดมากนัก (ธนิต อยู่โพธิ์, 2510, น. 18-24, 51-52)

โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่าในมุมมองของพระภิกษุลังกานั้น สุวรรณภูมิเป็นเมืองในมโนทัศน์ของชาวลังกาที่แสดงถึงเมืองที่ห่างไกล แต่มิได้ให้รายละเอียดเรื่องสุวรรณภูมิมากนัก

เรื่องที่อยู่ในการรับรู้ของคนลังกามีเพียงตำนานในมหาวงศ์ที่กล่าวว่าเป็นเมืองที่พระโศณะและพระอุตตระนำพุทธศาสนาไปเผยแผ่กับอนุภาคเรื่องการว่ายน้ำในมหาสมุทรหลังจากเรืออัปปางลงเช่นเดียวกับอรรถกถาชาดกเท่านั้น

เนื่องด้วยข้อจำกัดของวรรณคดีบาลีที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ทำให้สุวรรณภูมิมีเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์หรือการแสดงบารมีของพระองค์เท่านั้น ต่างกับนิทานสันสกฤตที่มีเรื่องราวหลากหลายกว่า บริบทที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤตจึงสะท้อนความหลากหลายตามไปด้วย สิ่งที่น่าสังเกตคือสุวรรณภูมิไม่ปรากฏในเอกสารรุ่นพระไตรปิฎกซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรงและมีอายุคัมภีร์เก่ากว่าอรรถกถาชาดก

หากมองในมุมมองของผู้นับถือพุทธศาสนา เราอาจเข้าใจได้ว่า มิใช่ว่าเรื่องสุวรรณภูมิไม่มีในพระไตรปิฎกแล้ว จะหมายความว่าไม่มีสุวรรณภูมิ ดินแดนนี้อาจมีอยู่ แต่อาจไม่สำคัญมากพอให้ค้นหาหรือกล่าวถึงอีกแล้วก็เป็นได้ เนื่องจากไม่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น อย่างไรก็ตามหากพิจารณาว่าวรรณคดีบาลีที่กล่าวไปข้างต้นเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เราอาจสังเกตได้ว่า เพราะเรื่องสุวรรณภูมิไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกบาลีซึ่งเป็นวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระชาติปัจจุบันของพระพุทธเจ้า แต่ไปปรากฏในอรรถกถาชาดก วรรณคดีชั้นอรรถกถาซึ่งแน่นอนว่าแต่งทีหลังพระไตรปิฎกและกล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนพระพุทธเจ้า จึงกล่าวได้ว่า เรื่องสุวรรณภูมิปรากฏในเอกสารที่แต่งขึ้นในยุคหลังพระไตรปิฎกซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนพระพุทธเจ้า ดังนั้น ไม่ว่าจะมีการระบุพิกัดของสุวรรณภูมิในวรรณคดีบาลีไว้อย่างไรก็ตาม ภาพของสุวรรณภูมิในวรรณคดีบาลีโดยเฉพาะวรรณคดีชั้นอรรถกถาซึ่งเอ่ยชื่อสุวรรณภูมิไว้โดยตรงจึงมีเนื้อหาของดินแดนในจินตนาการอยู่ไม่มากนักน้อย เพราะถือว่ามีอยู่ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าซึ่งแม้แต่พระโพธิสัตว์ยังไม่สามารถไปถึงได้นั่นเอง

4. สุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤต

ข้อมูลที่นำมาแปลและศึกษาในฐานะนิทานสันสกฤตในงานวิจัยนี้มีทั้งนิทานชาดกอันได้แก่เรื่องสุปรารถชาดกในชาดกมาลาและนิทานสันสกฤตเรื่องอื่นๆ ที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เกี่ยวข้องกับศาสนา ข้อนี้นับเป็นความแตกต่างประการสำคัญระหว่างวรรณคดีบาลีกับวรรณคดีสันสกฤต เพราะวรรณคดีบาลีที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาพุทธดูเหมือนจะมีจำนวนน้อยมากหรืออาจไม่มีเลย

ในขณะที่วรรณคดีสันสกฤตกินความหมายกว้างกว่า เพราะภาษาสันสกฤตมีสถานะเป็นภาษามาตรฐานหรือภาษากลางในสังคมอินเดียมาแต่โบราณ ด้วยเหตุนี้ คำว่า “นิทานสันสกฤต” ที่ใช้ในงานวิจัยนี้จึงสื่อถึงตัวเรื่องเป็นสำคัญ มิได้หมายความว่าต้องเกี่ยวกับ

ศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ อันที่จริงธรรมชาติของเรื่องเล่าที่ไหลเวียนในสังคมใดก็ตาม มักจะเป็นเช่นนั้น

เมื่อพิจารณาภูมิหลังของตัวบทที่กล่าวไปแล้วข้างต้น จะเห็นว่า นิทานสันสกฤตที่มีเนื้อหาทางพุทธศาสนาได้แก่*ชาตกมาลา*ซึ่งพิจารณาจากชื่อก็จะเห็นว่าเกี่ยวกับพุทธศาสนา และ*พฤตัทธกถาโคลกสังครหะ* แม้ว่าจะขาดหลักฐานชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาชื่อผู้แต่งคือพุทธสวามินและสถานที่พบต้นฉบับซึ่งก็คือดินแดนตอนเหนือของอินเดียซึ่งพุทธศาสนารุ่งเรืองมาก่อน

ยิ่งกว่านั้นยังมีการกล่าวถึงการกรวดน้ำอุทิศผลบุญให้แก่พ่อค้าที่ตายเพราะการเดินทางที่ยากลำบากด้วย (ดังจะได้กล่าวต่อไป) เป็นไปได้ว่า *พฤตัทธกถาโคลกสังครหะ* อาจเป็นวรรณคดีสันสกฤตพุทธศาสนาเช่นเดียวกับ*พุทธจริต*และ*เสานทรานันตะ*ของอัครโฆษ ในขณะที่ยุค*สริตสาคร* ซึ่งมีต้นฉบับเหลืออยู่ครบถ้วนนั้นแสดงให้เห็นความนับถือศาสนาฮินดูใตวณิกาย ดังจะเห็นได้จากบทประณามพจน์ที่โสมทเวะไหว้พระศิวะกับพระนางปารวตี และจากตำนานตอนต้นเรื่องทีกล่าวว่พระศิวะทรงเล่านิทานให้พระนางปารวตีสดับนั่นเอง

สุวรรณภูมิกับสุวรรณทวีป ?

ในนิทานสันสกฤต มีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ประการหนึ่งคือการอ้างถึงสุวรรณภูมิกับสุวรรณทวีป เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องในนิทานสันสกฤต จะเห็นว่า ทั้งสองเป็นชื่อของดินแดนแห่งหนึ่งที่อยู่ในบริบทเดียวกัน กล่าวคือ ประกอบด้วยทองคำหรือของมีค่าต่าง ๆ และมีใช้ดินแดนที่เดินเท้าไปได้ กล่าวคือ ต้องเดินเรือสมุทรไป

นักปราชญ์ทางภารตวิทยาบางท่านเคยตั้งข้อสังเกตว่ทั้งสองคำจะหมายถึงสถานที่เดียวกันหรือไม่ เช่น Penzer (1968, VII, p. 15; IV, pp. 190-191 อ้างถึงใน กุสุมา รัชชมนี, 2547, น. 64) แสดงความเห็นว่สุวรรณภูมิคือดินแดนในประเทศพม่า ส่วนสุวรรณทวีปน่าจะเป็นเกาะสุมาตรา แสดงว่ Penzer เห็นว่ สุวรรณทวีปว่เป็นคนละแห่งกับสุวรรณภูมิเพราะการเรียกชื่อต่างกัน เพราะคำว่ทวีปนั้นอาจมีนัยสำคัญว่เป็นดินแดนแห่งเกาะ สอดคล้องกับ Majumdar (1968, pp. 476-477) ผู้เชื่อว่ สุวรรณทวีปนั้นคือดินแดนแถบอาณาจักรชวาโบราณที่อาจจะรวมถึงดินแดนอาณาจักรศรีวิชัย หรือดินแดนเกาะ ได้แก่ นครศรีธรรมราช ไซยา ตะกั่วป่า

อย่างไรก็ตาม บางท่านก็ให้ความเห็นว่ทั้งสองน่าจะหมายถึงดินแดนเดียวกัน โดยกล่าวว่สุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปหมายถึงดินแดนแถบอาณาจักรชวาโบราณหรือบริเวณเกาะสุมาตรา ดังจะเห็นได้จากพจนานุกรมภาษาสันสกฤต-อังกฤษของ Monier-Williams (1899, p. 1,236) ซึ่งกล่าวว่ทั้งสองเป็นคำศัพท์ที่พบใน*ภาสริตสาคร* และวรรณคดีสันสกฤตพุทธศาสนาต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังพบในพจนานุกรมภาษาสันสกฤตของ Macdonell (1924, p. 355) ซึ่งกล่าวไว้เช่นเดียวกันว่าทั้งสองคำดังกล่าวน่าจะหมายถึงเกาะสุมาตรา และเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ นั่นหมายความว่าทั้งสองคำมีสถานะเป็นคำไวพจน์ ความคิดเช่นนี้น่าจะแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือราวปลายรัชกาลที่ 5 จนถึงต้นรัชกาลที่ 6 อันเป็นปีที่ฉบับพิมพ์ครั้งแรกของหนังสือพจนานุกรมทั้งสองเล่มปรากฏ

ความเห็นทั้งสองที่ว่าที่ดินแดนเดียวกันหรือไม่น่าจะใช้ดินแดนเดียวกัน แม้จนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังไม่เป็นที่ยุติ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานวิจัยนี้มีคุณูปการสำคัญคือการได้พิจารณาตัวบทสันสกฤตซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิที่กล่าวถึงดินแดนสุวรรณภูมิ จะเห็นว่าในตัวบทบางเรื่องมีการใช้ทั้งสองคำปนกัน และน่าสนใจว่าบางครั้งก็กล่าวไว้ด้วยกัน เช่น นิทานเรื่องอนงคประภา ใน*ภกาสริตสาคร* กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ดินแดนที่พ่อค้าซึ่งเป็นสามีคนหนึ่งของนางเดินทางไปค้าขายนั้นเป็นเกาะที่มีชื่อว่าสุวรรณภูมิ ดังความว่า

จากนั้น พ่อค้าหรือณคฺปะตะก็บรรทุกลูกสินค้าแล้วออกเดินทางไป
ค้าขายยังทวีปที่มีชื่อว่า สุวรรณภูมิ //9.2.318

ข้อความนี้แสดงว่า ผู้เล่านิทานบางคนเข้าใจว่าสุวรรณทวีปก็คือสุวรรณภูมิ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ชาวอินเดียอาจเข้าใจว่าทั้งสองหมายถึงสถานที่เดียวกันมาตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นอย่างน้อย ไม่ว่าทั้งสองจะหมายถึงสถานที่เดียวกันหรือไม่ก็ตาม

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ทั้งสองคำต่างก็เป็นคำเรียกจากมุมมองของคนอินเดียซึ่งถือเป็นคนนอกทั้งสิ้น ไม่มีหลักฐานตัวบทจากคนในซึ่งหมายถึงคนที่อาศัยอยู่ในสุวรรณภูมิหรือสุวรรณทวีปมาสนับสนุนแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้การสรุปว่าหมายถึงดินแดนชวาโบราณหรือเกาะสุมาตรา จึงต้องพิจารณาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ เพิ่มเติมด้วยเพื่อให้สามารถยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าคนอินเดียตั้งใจจะกล่าวถึงดินแดนนี้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาตัวบทนิทานสันสกฤต จะเห็นว่ามีการหลกาคำที่มีความหมายว่า “เกาะทองคำ” หรือ “ดินแดนทองคำ” หลายคำ ได้แก่ *เหมภูมิ* *กาญจนทวีป* และ *สุวรรณภูมิ* ทั้งสามคำปรากฏใน*พฤษหัตถกาไสลสังครหะ* ส่วนคำว่า *สุวรรณทวีป* *สุวรรณทวีป* และ *สุวรรณภูมิ* ปรากฏใน*ภกาสริตสาคร* คำว่า “สุวรรณ” กร่อนมาจาก “สุวรรณ” ที่แปลว่าทองคำ (ตามรูปศัพท์แปลว่า “มีสีสวย, มีวรรณะดี”) ในขณะที่*ชาตกมาลา* ปรากฏคำเดียวและครั้งเดียวคือ *สุวรรณภูมิ* จึงอาจกล่าวได้ว่า ในตัวบทนิทานสันสกฤตที่นำมาศึกษาในครั้งนี้

คำที่ปรากฏมากที่สุด คือ *สุวรรณภูมิ* ซึ่งปรากฏในเอกสารทุกฉบับ รองลงมา คือ *สุวรรณทวีป* ปรากฏมากใน*ภกาสริตสาคร* และไม่ปรากฏในเอกสารอีกสองฉบับแต่อย่างใด แสดงว่า ชื่อที่แพร่หลายมาแต่เดิมตามลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ของเอกสารที่นำมาศึกษา

ในครั้งนี้คือชื่อ**สุวรรณภูมิ** การใช้คำว่า **ทวิป** มาสมาสกับคำที่มีความหมายว่าทองคำไม่ว่าจะเป็นคำใดก็ตามปรากฏในเอกสารหลังจาก**ชาดกมาลาวรา** 600 ปี

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การหลากคำที่ปรากฏในเอกสารเหล่านั้นจะหมายความถึงดินแดนแห่งเดียวกันหรือไม่ ผู้วิจัยสันนิษฐานในเบื้องต้นว่า อาจหมายถึงดินแดนแห่งเดียวกันก็เป็นได้ เนื่องจากเหตุผล 2 ประการสำคัญ คือ

ประการแรก การหลากคำเป็นวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในอินเดียมาแต่โบราณ เหตุที่ทำให้กวีหลากคำอาจเนื่องมาจากเงื่อนไขเรื่องฉันทลักษณ์ที่เป็นกรอบการประพันธ์ในวรรณคดีอินเดียมาแต่เดิมซึ่งก็คือฉันทลักษณ์ซึ่งมีข้อบังคับเรื่องพยางค์ครุ-ลหุ (หรือ คุรุ-ลขุ ในภาษาสันสกฤต) กำกับการประพันธ์ไว้ ทำให้กวีต้องพยายามเลี่ยงคำมิให้ผิดข้อบังคับดังกล่าว หรืออีกนัยหนึ่งการหลากคำเกิดขึ้นจากความต้องการของกวีที่จะแสดงความสามารถของตนว่ารู้จักใช้คำศัพท์มิให้ซ้ำกัน

ส่วนสาเหตุอีกประการหนึ่งก็คือ ในข้อมูลที่น่ามาศึกษาต่อไปนี้ ด้วยบทเรื่องเดียวกันมีการอ้างถึงจุดหมายปลายทางมากกว่าหนึ่งครั้ง ดังจะเห็นได้จากเรื่องการผจญภัยของ**สาณูทาส** ใน**พหุหัตถกาโศลกสังครหะ** ที่กล่าวถึง**สุวรรณภูมิ** และ**เหมภูมิ**ว่าเป็นจุดหมายปลายทางที่**สาณูทาส** และคณะพ่อค้าต่างปรารถนาจะไปถึง

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นไปได้ที่คำเหล่านั้นจะหมายถึงสถานที่คนละแห่ง เพราะไม่สมเหตุผลนั่นเอง ด้วยเหตุนี้หากจะมีผู้แย้งว่าการหลากคำที่ปรากฏไม่ได้หมายถึงสถานที่เดียวกันก็คงต้องอาศัยหลักฐานอื่นๆ ประกอบด้วย

โลกทัศน์เรื่องสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤต

การสร้างให้**สุวรรณภูมิ**เป็นดินแดนห่างไกลที่ไม่คุ้นเคยเป็นการทำให้จินตนาการของผู้เล่าและผู้ฟังนิทานไปได้ไกลซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่ชาญฉลาดของนักเล่านิทานอินเดีย โดยการกำหนดให้**สุวรรณภูมิ**และ**สุวรรณทวีป**เป็นตัวแทนบางอย่างที่คนอินเดียและลังกาใฝ่ฝันอาจจะสะท้อนมุมมองและโลกทัศน์บางอย่างที่ปรากฏอยู่ในนิทานได้

1) สุวรรณภูมิในฐานะดินแดนอันตราายแต่มีมั่งคั่ง

ในนิทานนั้นผู้เล่าสามารถแสดงจินตนาการได้อย่างไม่จำกัด แต่จินตนาการเหล่านี้มิใช่สิ่งไร้สาระแต่แสดงถึงโลกทัศน์ของชาวอินเดียและลังกาที่มีต่อ**สุวรรณภูมิ**และ**สุวรรณทวีป**ได้เป็นอย่างดี การกำหนดภาพและคุณสมบัติพิเศษของ**สุวรรณภูมิ**และ**สุวรรณทวีป**นั้นนิทานนั้นจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนความคิดของผู้เล่านิทานได้

กุสุมา รัชสมัย (2547, น. 64) ได้ศึกษาร่องรอยของเรื่องสุวรรณภูมิในนิทานอินเดียหลายเรื่องทั้งนิทานสันสกฤตและภาษาถิ่นต่าง ๆ ได้ข้อสรุปว่าสุวรรณภูมิกับสุวรรณทวีปน่าจะเป็นดินแดนแห่งเดียวกัน เป็นดินแดนที่อยู่ติดทะเลที่อยู่ระหว่างอินเดียและจีน เป็นแดนที่สมบูรณ์ ล้วนแล้วด้วยทอง เป็นดินแดนที่มั่งคั่ง จึงเป็นจุดหมายปลายทางของผู้แสวงโชคและพ่อค้าทั้งหลาย

ภาพความร่ำรวยของสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปในนิทานจึงเป็นลักษณะเด่นของดินแดนที่เป็นความหวังของนักเดินเรือและนักเสี่ยงโชค นอกจากนี้สะท้อนเรื่องการพยายามติดต่อกับดินแดนอันห่างไกลเพื่อนำผลผลิตในอินเดียและลังกาออกไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่จำเป็นจากภายนอกประเทศเพื่อประโยชน์ในการค้าขายด้วย

แม้ว่านิทานส่วนใหญ่จะกล่าวถึงพ่อค้าวาณิชต่างชนสินค้านำมาขายยังสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีป แต่น่าเสียดายที่ไม่ปรากฏรายละเอียดว่าพ่อค้าอินเดียนำสินค้าอะไรมาขายยังสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีป เรื่องส่วนใหญ่กล่าวแต่เพียงว่าเป็นสินค้านั้น เช่น เรื่องพ่อค้าจักระใน*กถาสวัสดิศคร*กล่าวว่า

ในเมืองชื่อชวละ มีบุตรพ่อค้าคนหนึ่งนามว่าจักระ เขาออก
เดินทางไปค้าขายยังสุวรรณทวีปโดยที่พ่อแม่ไม่เห็นด้วย

//9.6.140

ห้าปีผ่านไป เขาได้ทรัพย์จำนวนมาก เมื่อจะออกเรือกลับ

ก็ขึ้นเรือที่บรรทุกอัญมณีไว้เต็ม //9.6.141

ในทำนองเดียวกับเรื่องพ่อค้าจักระ เรื่องที่*รชมทรศิน*ใน*กถาสวัสดิศคร*ก็กล่าวเพียงว่านำสินค้านำมาเต็มลำเรือ ดังความว่า

ในวันต่อมา เขากับพ่อค้าได้ไปยังมหาสมุทร และได้ขึ้นเรือพร้อม

สินค้านำที่เต็มเรือ //12.19.37

ความมั่งคั่งของสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปคงเป็นสิ่งที่อยู่ในความรับรู้ของผู้เล่านิทานนิทานใน*กถาสวัสดิศคร*จึงแสดงทั้งจินตนาการ และความเชื่อของคนอินเดียและลังกาที่มองว่าสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปเป็นดินแดนที่ไปถึงได้ยาก ในนิทานจึงมักกล่าวถึงอันตรายที่เกิดจากเรืออับปางเสมอ โดยเรืออาจจะอับปางก่อนที่จะถึงจุดหมาย เช่น เรื่องของพ่อค้าชื่อสมุทรศูรที่กล่าวถึงพายุที่ทำลายเรือก่อนเข้าถึงฝั่งที่สุวรรณทวีป ว่า

วันหนึ่ง เขาจะไปค้าขายยังสุวรรณทวีป มาถึงฝั่งทะเล
แล้วขึ้นเรือไป //9.4.100
ขณะเดินทางไปในท้องทะเลเกือบถึงที่หมาย เมฆน่าสะพรึงกลัว
และลมพายุที่ทำให้ทะเลปั่นป่วนก็ปรากฏขึ้น //9.4.101
เมื่อเรือถูกเหล่ามกรขัดขวาง และเหวี่ยงไปตามแรงคลื่น จึงอับปาง
พ่อค้าสมุทรศูริกก็กระซับผ่านุง และตกลงไปในท้องทะเล
//9.4.102

ในบางครั้งก็มีการกล่าวถึงเรือที่อับปางในระหว่างเดินทางกลับมาพร้อมกับทรัพย์สมบัติ
จำนวนมาก เช่น ในเรื่องพ่อค้ารุทะ ความว่า

ทေး ได้ยินว่า ในพระนครนี้มีพ่อค้าคนหนึ่งชื่อ รุทะ
เขาเดินทางจากที่นี่ไปค้าขายยังสุวรรณทวีป //9.4.86
ขณะกลับ ทรัพย์จำนวนมากที่ได้มาก็จมลงสู่ท้องทะเล
และถึงซึ่งความพินาศเพราะเรือล่ม //9.4.87

เรื่องเล่าในนิทานสันสกฤตจึงให้รายละเอียดเกี่ยวกับความมั่งคั่ง ร่ำรวยของสุวรรณภูมิ
และสุวรรณทวีป แต่ก็เสริมรายละเอียดเรื่องการเดินทางที่นักเดินทางอาจจะโชคร้ายเสียชีวิต
หรือสูญเสียชีวิตสินระหว่างการเดินทางได้

2) สุวรรณภูมิในฐานะดินแดนมหัศจรรย์

นอกจากจุดหมายปลายทางแห่งความมั่งคั่งแล้ว การใช้ฉากการเดินทางที่ลำบากและ
ระยะทางที่ห่างไกล ทำให้ผู้เล่าเพิ่มเติมจินตนาการระหว่างการผจญภัยในทะเลได้อย่างไม่จำกัด
ตังจะเห็นได้จากเรื่องที่รชมทรศินใน*ภกาสริตสาคร* กล่าวว่า

ได้เดินทางมาด้วยเรือนั้น ได้เห็นมหาสมุทรที่นามหัศจรรย์
และน่ากลัว พวกเขาได้มาถึงสุวรรณทวีป //12.19.38

อย่างไรก็ตามเรื่องที่รชมทรศินไม่ได้ให้รายละเอียดของความน่ากลัวและน่าอัศจรรย์ไว้
แต่รายละเอียดเรื่องนี้ปรากฏในเรื่องอื่นๆ เช่น สัตว์ประหลาดในมหาสมุทรที่มีลักษณะเหมือน
มนุษย์ แต่มีลักษณะพิเศษในสุปารคชาดก ว่า

(พวกมัน) สวมเกราะเงิน เหมือนเป็นนักรบแพทย์
 มีดวงดาคร่ำย จมูกงุ้มงอเหมือนเขาสัตว์
 เหมือนสัตว์พวกหนึ่งกำลังเล่นสนุกติดพัน
 ทั้งดำมืดดำวายและกระโดดอยู่ในท้องทะเล” //12

บางเรื่องก็กล่าวถึงปลายักษ์ที่สามารถกินเรือได้ ดังนิทานในเรื่องเจ้าหญิงสองพระองค์
 ใน*นภศาสริตสาคร*ว่า

เรือที่มีผู้คนและพระธิดา ขณะเข้าไปใกล้สุวรรณทวีป
 ก็ถูกปลาศพระเขมือบกิน //18.4.110

เหตุการณ์แปลกประหลาดต่าง ๆ ที่อยู่ในทะเลระหว่างการเดินทาง เช่น ต้นไม้ที่มีลำต้น
 เป็นทองคำและมีดอกและผลเป็นอัญมณี ที่โผล่มาจากทะเล ดังที่ปรากฏในเรื่องที่รชมพรรดิหน้า

ตอนที่กำลังเดินทางกลับ ขณะที่พวกเขาอยู่บนเรือ
 ก็ได้เห็นต้นกล้วยพฤษอยู่ใกล้จากทะเล // 12.19.41
 ต้นไม้นั้นลำต้นสุกสว่างด้วยทองชมพูท กิ่งเป็นแก้วประวาพ
 ตกแต่งอย่างงดงามด้วยหมุดดอกและผลที่เป็นอัญมณี // 12.19.42

ในเรื่อง*สนาทุทาส* กล่าวถึงยักษ์ที่อาศัยในสุวรรณทวีปที่ออกมาเหยื่อไปยังที่ต่าง ๆ
 จนพ่อค้าออกอุบายให้ยักษ์พาไปยังสุวรรณภูมิ ดังความว่า

นกทั้งหลายจุกจุกเขามีปีก มีจะงอยปากกว้างเหมือนถ้ำ
 จะมาจากแผ่นดินทองคำสู่แผ่นดินนี้ //18.489
 พวกมันจะเอาจะงอยจับพวกเราขึ้นไปในท้องฟ้าไปยังสุวรรณภูมิด้วย
 สำคัญว่าเป็นก้อนเนื้อ เรื่องนี้คงสำเร็จได้ //18.490

นอกจากยักษ์ที่อาศัยอยู่ที่สุวรรณภูมิแล้วก็ยังมีฝูงนกแขกเต้าห้าร้อยตัวที่คอย
 ช่วยเหลือผู้ประสบภัยทางทะเลด้วย (Tawney, 1975, p. 29; คารม พ.ศ. 2462, 2462, p. 72)

สิ่งมหัศจรรย์หรือสัตว์พิเศษที่พ่อค้าพบเห็นในระหว่างการเดินทางไปหรือกลับจาก
 สุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปนั้นเป็นการเติมเต็มรายละเอียดของเรื่องสุวรรณภูมิในมโนทัศน์ของ
 ผู้เล่านิทาน ที่วัตถุประสงค์ที่จะทำให้ตัวละครมีการผจญภัยที่โลดโผน เพื่อให้ให้นิทานมีความ
 สนุกสนานและน่าตื่นเต้นมากขึ้น

5. เหตุใดสุวรรณภูมิจึงปรากฏในนิทานสันสกฤต

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ เรื่องและการอ้างถึงดินแดนสุวรรณภูมิไม่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตสำคัญหลายเรื่องอันได้แก่คัมภีร์พระเวท กวีนิพนธ์ต่างๆ แม้แต่คัมภีร์ปุราณะ ซึ่งมีลักษณะสำคัญนอกเหนือจากปัญจลักษณะ¹⁰ ก็คือการเล่าตำนานสถานที่สำคัญต่างๆ ในอินเดีย เช่น *สกันทปุราณะ* และ *ลิงคปุราณะ* ซึ่งมีข้อมูลเรื่องสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีศิวลึงค์ประทับอยู่อันควรแก่การจาริกแสวงบุญ เป็นต้น วรรณคดีเหล่านี้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับสุวรรณภูมิแต่อย่างใด

ข้อนี้อาจเป็นเพราะว่าวรรณคดีเหล่านั้นเป็นวรรณคดีสำคัญในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทั้งสิ้น ในขณะที่สุวรรณภูมิเป็นเรื่องที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาแต่เดิม เมื่อพิจารณาภูมิหลังของตัวบทที่นำมาศึกษาในงานวิจัยนี้ จะเห็นว่าแต่งขึ้นหรือพบต้นฉบับในดินแดนแถบอินเดียเหนือทั้งสิ้น

การศึกษาทางประวัติศาสตร์ทำให้เราได้ทราบว่าดินแดนแถบนี้มีร่องรอยอิทธิพลของพุทธศาสนาแห่งราชวงศ์เมารยะมาแต่เดิมก่อนที่ศาสนาฮินดูจะเข้ามาด้วยอิทธิพลทางการเมืองของราชวงศ์คุปตะ (Keay, 2010, p. 127; Kulke & Rothermund, 2010, pp. 38-43) หรือหากดูประวัติศาสตร์ของดินแดนกัศมีระอันเป็นสถานที่ซึ่งโสมเทวะผู้แต่ง *ภาสริตสาคร* ใช้ชีวิตอยู่ซึ่งน่าจะมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้เขียนได้บ้างไม่มากนักก็นั่น ก็เป็นดินแดนที่มีผู้นับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนมาก ดังที่ปรากฏในหลักฐานบันทึกการเดินทางของสมณะจีนเสียนจั้งหรือเหยียนจั้ง ผู้เดินทางเข้ามาสู่ดินแดนกัศมีระราวปี ค.ศ. 630 และพำนักอยู่ที่นั่นถึงสองปี

สิ่งที่สมณะจีนรูปนั้นได้พบซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ ก็คือศาสนาที่สำคัญในดินแดนกัศมีระคือศาสนาพุทธนิกายสรวาสติวาทินซึ่งเป็นเถรวาทสายหนึ่งที่ใช้ภาษาสันสกฤต (หรือคำกล่าวที่น่าจะใกล้เคียงข้อเท็จจริงมากกว่าก็คือภาษาสันสกฤตแบบหนึ่ง) เป็นภาษาสำคัญ (Sanderson, 2009, pp. 101-102) ด้วยเหตุนี้ เรื่องราวที่เกี่ยวกับสุวรรณภูมิคงปรากฏอยู่ในนิทานของพุทธศาสนามาก่อน (ไม่ว่าจะเป็นภาษาสันสกฤตอย่างที่เรารู้จักกันในปัจจุบันหรือไม่ก็ตาม)

แม้ว่าต่อมาดินแดนแถบอินเดียเหนือจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาฮินดู แต่เรื่องสุวรรณภูมิก็คงยังสืบทอดและเล่าขานกันอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า ใน *ภาสริตสาคร* ผู้แต่งคือโสมเทวะ

---

¹⁰ คัมภีร์อมรโกศกล่าววาลักษณะสำคัญของคัมภีร์ปุราณะประกอบด้วยลักษณะ 5 ประการที่สำคัญ ได้แก่ เรื่องการสร้างโลก เรื่องการสร้างโลกขึ้นใหม่หลังจากโลกถูกทำลายสิ้น เรื่องวงศ์ของเทพเจ้าและฤๅษี เรื่องสมัยของพระมनु และเรื่องประวัติตำนานกษัตริย์ในสุริยวงศ์และจันทร์วงศ์

แม้จะมีความโน้มเอียงในศาสนาฮินดูไศวนิกาย ดังที่ปรากฏว่านิทานใน*ภกตสัทธา*ทุกเรื่องเดิมเป็นนิทานที่พระศิวะทรงเล่าให้พระอุมา แต่เรื่องราวที่มีสุวรรณภูมิเกี่ยวข้องกับภัยไม่หายไประลอกแต่ปรากฏในนิทานของโสมทเวหลายเรื่องด้วยกันนั่นเอง

นอกจากนี้ เราอาจเข้าใจได้ว่า แม้ข้อมูลที่นำมาศึกษาในครั้งนี้เป็นภาษาสันสกฤตหรืออาจกล่าวให้ชัดเจนยิ่งกว่านี้ก็คือเป็นภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit) แต่ก็ได้หมายความว่า ความเก่าของภาษาจะบ่งชี้ถึงความเก่าของเรื่องราว กล่าวคือ ภาษาที่ผู้คนใช้สำหรับสื่อสารอาจมีมากมาย เรื่องสุวรรณภูมิก็อาจมีในภาษาต่างๆ อีกมากที่เก่ากว่าภาษาสันสกฤตแบบแผนก็เป็นได้ แต่เหตุที่เรื่องราวเหล่านั้นปรากฏในตวับทสันสกฤตแสดงให้เห็นสถานะของภาษาสันสกฤตที่คงความเป็นมาตรฐาน ความเป็นทางการ หรือความเป็นภาษาเขียน

แม้ภาษาสันสกฤตจะมีอายุเก่าแก่ในทางภาษาศาสตร์มากกว่าภาษาอื่น ๆ แต่มีได้หมายความว่า จะเก่าแก่ในทางประวัติศาสตร์ เพราะความเก่าแก่ทางภาษาศาสตร์อาจเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมากในภายหลังภาษาที่แปรเปลี่ยนไปตามธรรมชาติก็เป็นได้¹¹ ด้วยเหตุนี้เราจึงมีอาจกล่าวได้ว่า เรื่องราวสุวรรณภูมิที่ปรากฏในภาษาสันสกฤตอันเป็นภาษาที่ได้ชื่อว่า “Well-Done” หรือแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “(ถูก) ทำไว้ดีแล้ว” อันเป็นความหมายของ “สันสกฤต” ตามตัวอักษรนั้นจะยืนยันว่าเรื่องราวเหล่านี้เก่าที่สุด ผู้วิจัยคิดว่า ความเข้าใจปรากฏการณ์ที่มีเรื่องสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤตจะใกล้เคียงข้อเท็จจริงมากกว่าหากจะกล่าวว่าเรื่องสุวรรณภูมิที่ปรากฏนั้น เป็นสายธารที่เชื่อมโยงระหว่างเรื่องเล่าต่างๆ ไว้ด้วยกัน มีใช่กล่าวว่านิทานสันสกฤตที่มีอยู่จะเป็นต้นเค้าของเรื่องสุวรรณภูมินั่นเอง

น่าสังเกตว่า ด้วยเหตุที่สุวรรณภูมิมีพื้นที่อยู่ในการเล่าเรื่องของพุทธศาสนามาก่อนอิทธิพลของศาสนาฮินดู เราจึงเข้าใจได้ว่า เหตุใดตัวละครในนิทานหลายเรื่องจึงเป็นพ่อค้าหรืออยู่ในวรรณะแพศย์เป็นส่วนใหญ่ เป็นชีวิตที่อยู่ในเมือง มีนางคณิกา แม้สุวรรณภูมิก็เป็นเรื่องทีสะท้อนให้เห็นถึงคนเมืองที่ต้องการแสวงหาความร่ำรวย ที่เป็นเช่นนั้นก็สืบเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในหมู่พ่อค้า

¹¹ ข้อนี้จะเห็นได้จากการเปรียบเทียบระหว่างภาษาบาลีกับภาษาสันสกฤต เรามักเข้าใจโดยทั่วไปว่าภาษาสันสกฤตเก่าและยากกว่าละเอียดกว่าภาษาบาลี แต่จะเห็นว่า ภาษาบาลีเก็บลักษณะบางประการที่เก่ากว่าภาษาสันสกฤต เช่น ภาษาบาลียังใช้พยัญชนะ พ ซึ่งภาษาสันสกฤตแบบแผนไม่เก็บไว้แล้ว เป็นต้น หากจะกล่าวให้ละเอียดยิ่งขึ้นถึงลักษณะทางภาษาสันสกฤตในตวับทที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ แม้จะมีได้อยู่ในวัตถุประสงค์ของการศึกษา แต่เมื่อแปลตวับทต่างๆ แล้วก็จะเห็นว่า ภาษาในตวับทเป็นภาษาสันสกฤตที่มีระดับไม่เสมอกัน กล่าวโดยสังเขปคือ จะเห็นว่าภาษาสันสกฤตในชาดกมาลายากกว่า คือ มีลักษณะของกริยาที่ใช้อลังการทางภาษาต่างๆ มากกว่า และมีระบบประโยคหรือวากยสัมพันธ์บางประการที่แตกต่างจากตวับทอีกสองเรื่องซึ่งมีไวยากรณ์ใกล้เคียงภาษาสันสกฤตแบบแผนมากกว่า ประเด็นเหล่านี้ก็น่าสนใจไม่น้อยไปกว่าตัวเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิด้วยเช่นกัน

ดังจะเห็นว่ามีชื่อของอุบาสกและอุบาสิกาสำคัญที่เป็นพ่อค้าปรากฏในศาสนาพุทธจำนวนมาก ชื่อที่เป็นที่รู้จักกันดีเป็นต้นว่า อนาถปิณฑิกะ และนางวิสาขา ด้วยเหตุนี้ เรื่องสุวรรณภูมิจึงเชื่อมโยงกับพ่อค้าอันเป็นวาระที่แสวงหาความร่ำรวยจากทรัพย์สมบัติและการค้าขาย จึงอาจกล่าวได้ว่า สุวรรณภูมินับเป็นดินแดนทางอุดมคติในจินตนาการของพ่อค้ามาแต่เดิม แม้แต่พระโพธิสัตว์ในสุปรารถชาดกในชาดกมาลาภิเสวยพระชาติเป็นพ่อค้า จึงจะมีบทบาทที่เหมาะสมแก่การออกไปตามหาดินแดนสุวรรณภูมิ แม้จะไม่พบหรือไปไม่ถึงก็ตาม

อย่างไรก็ตาม มิใช่เพียงแต่ข้อเท็จจริงเรื่องการนับถือศาสนาพุทธในดินแดนแถบอินเดียเหนือเท่านั้น จะเห็นว่า ในช่วงเวลา 200 ปีก่อนคริสตกาลจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 3 ก็มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการค้าขายเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายดังที่ปรากฏในคาบสมุทรอาระเบีย ชายฝั่งทางตะวันตกของอินเดียซึ่งมีหลักฐานการออกเดินเรือสมุทรจากดินแดนต่าง ๆ มายังอินเดียจากอินเดียไปยังดินแดนทางตะวันออกอื่น ๆ และรวมทั้งจากจีนซึ่งจะผ่านดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มายังอินเดียด้วย (Keay, 2010, pp. 123-128)

พ่อค้าจึงเป็นผู้มีบทบาทอย่างมาก สอดคล้องกับบริบททางสังคมอินเดียที่เปลี่ยนไป ความสำคัญของเงินตรา ความมั่งคั่งร่ำรวยที่สัมผัสได้นั้นกลายมาเป็นอุดมคติแก่นในชุมชน รวมทั้งการเดินเรือเพื่อแสวงโชคในต่างแดน จึงไม่น่าแปลกใจที่เรื่องสุวรรณภูมิปรากฏขึ้นในช่วงนี้ สอดคล้องกับศาสนาพุทธซึ่งมีอุดมคติเรื่องการใช้ปัญญา การนับถือตัวเอง และการตัดสินใจประเมินค่าที่การกระทำหรือกรรมอันเป็นลักษณะสำคัญของคนที่จะเป็นพ่อค้าที่ต้องอาศัยความมั่นใจและความกล้าตัดสินใจที่จะออกไปเสี่ยงโชคยังดินแดนอื่นที่ตนไม่คุ้นเคย

อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยต่าง ๆ ในสังคมอินเดียในช่วงนั้นทั้งทางรูปธรรมคือการค้าขายที่เกิดขึ้น และทางนามธรรมอันได้แก่ความนิยมนับถือศาสนาพุทธ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่มีผลทำให้เกิดและประกอบสร้างกลายเป็นเรื่องสุวรรณภูมิในตัวตนที่ได้ชื่อวานิทาน

6. สรุปและข้อเสนอแนะ

ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นอาจสรุปได้ว่า เรื่องสุวรรณภูมิแพร่หลายในวรรณคดีอินเดียมาแต่โบราณโดยเฉพาะในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต ในวรรณคดีบาลีสุวรรณภูมิเป็นจุดหมายปลายทางเพื่อการผจญภัยและเปิดโอกาสให้เล่าเรื่องการทำเพื่อบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ สุวรรณภูมิจึงเป็นภาพแทนของอุดมคติในสังสารวัฏที่แม้พระโพธิสัตว์ก็ยังไม่ถึง

ในขณะที่นิทานสันสกฤตอ้างถึงสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปในบริบทไม่ต่างกัน ผู้วิจัยจึงนำมาพิจารณาร่วมกัน จากการศึกษาพบว่า ผู้เล่านิทานใช้ทั้งสองชื่อไปด้วยกัน เสมือนว่าเป็นดินแดนเดียวกัน มุมมองในการเล่าเรื่องสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤตบางส่วนคล้ายกับนิทานชาดก เช่น อันตรายที่เกิดจากการเดินทางในมหาสมุทร แต่ที่พิเศษคือนิทานสันสกฤตให้รายละเอียดของสุวรรณทวีปไว้มากกว่า สิ่งที่เพิ่มมาได้แก่สิ่งมหัศจรรย์และอันตรายที่ตัวละครต่างๆ ได้พบระหว่างการเดินทาง เรื่องสุวรรณภูมิและสุวรรณทวีปในนิทานสันสกฤตจึงมีรายละเอียดมากกว่าสุวรรณภูมิในวรรณคดีบาลี

อย่างไรก็ตาม รายละเอียดที่มากกว่าในกรณีนี้ไม่ได้หมายความว่าสุวรรณภูมิในนิทานสันสกฤตจะให้ภาพที่ชัดเจนกว่า ดังจะเห็นได้ว่าสุวรรณภูมิยังคงเป็นดินแดนจินตนาการสำหรับผู้เล่านิทานเหมือนเดิม

นอกจากนี้เรื่องเล่าเหล่านี้ยังแสดงมุมมองของผู้แต่งนิทานว่า สุวรรณภูมิเป็นตัวแทนของความมั่งคั่งร่ำรวยแต่แฝงไปด้วยอันตราย ผู้เล่านิทานสันสกฤตคงรับรู้เรื่องสุวรรณภูมิในฐานะดินแดนที่ห่างไกล หรือดินแดนมหัศจรรย์มากกว่าต้องการระบุหรือชี้ชัดลักษณะทางกายภาพหรือภูมิศาสตร์ของสุวรรณภูมิ

สิ่งเหล่านี้สะท้อนความคิดเรื่องดินแดนมหัศจรรย์ที่เป็นเป้าหมายของนักเดินทางในมุมมองของผู้เล่านิทานสันสกฤตได้ดี เหตุที่เรื่องสุวรรณภูมิปรากฏในนิทานสันสกฤตน่าจะเป็นเพราะอิทธิพลของพุทธศาสนา ภายหลังเมื่อศาสนาฮินดูมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นในอินเดียเหนือสุวรรณภูมิจึงปรากฏในนิทานสันสกฤตที่มีใช้วรรณคดีสันสกฤตพุทธศาสนานั่นเอง

ประเด็นที่น่าสนใจศึกษาอีกคือเพิ่มเติมคือ เรื่องสุวรรณภูมิที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตพุทธศาสนา เพราะเป็นที่รู้กันว่ามีวรรณคดีสันสกฤตพุทธศาสนาอีกหลายเรื่องที่เป็นขุมขุมนิทานด้วยเช่นกัน เช่น *อวทานศตกะ* *อวทานกัลปลดตา* และ *ทิวาวทาน* เป็นต้น รวมถึงวรรณคดีที่แต่งเป็นภาษาอื่นๆ ที่มีใช้สันสกฤตอีกจำนวนมาก ในครั้งนี้มีต้นฉบับวรรณคดีสันสกฤตพุทธศาสนาที่ตรวจชำระแล้วและสามารถหาได้ซึ่งนำมาแปลและศึกษา เรื่องราวสุวรรณภูมิในวรรณคดีสันสกฤตพุทธศาสนาจึงน่าจะได้ศึกษาเพิ่มเติมต่อไปเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสุวรรณภูมิสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง/References

- กรมศิลปากร. (2540). *นิบาตชาดก*. 10 เล่ม. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กุสุมา รัชมณี. (2547). *กุสุมาวรรณนา 3: ปกรณัมนิทาน*. กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง.
- คารม พ.ศ. 2462 (นามแฝง) (2462). *กถาโกศหรือคลังนิยาย*. พระนคร: ไท (ห. โรงพิมพ์ไท
ช่วยในงานศพคุณหญิงพิน ผโลประการ วันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2462)
- ชินวรสิริวัฒน์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง. (2532). *มหานิบาตชาดกทศชาติฉบับชินวร*. 2 เล่ม.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์. (กองบัญชาการทหารสูงสุดเหล่าทัพและกรมตำรวจ
โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกพระเมรุสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสมหาเถระ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส 18
มีนาคม 2532).
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2510). *สุวัณณภูมิ*. พระนคร: ศิวพร. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เป็นพุทธบูชาในโอกาส
ชยพล จอมพล ถนอม กิตติขจร ทำพิธีเปิดป้ายพระนามพระพุทธรูปขาวและวาง
ศิลาฤกษ์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 10
พฤศจิกายน พ.ศ. 2510)
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2551). *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- ศิริวัฒน์อาณาท, ชุน. (2514). *เมืองทองหรือสุวรรณภูมิ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร: ม.ป.พ.
(จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ ชุนศิริวัฒน์อาณาท (ผล
ศิริวัฒน์กุล) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 31 กรกฎาคม 2514)
- แสง มนวิฑูร (แปล). (2513). *รสวาทินี เล่ม 3*. พระนคร: คุรุสภาลาดพร้าว.
- Appleton, N., & Shaw, S. (Trans.). (2015). *The Ten Great Birth Stories of The Buddha*
(Vol. 2). Bangkok: Silkworm Books.
- Assavavirulhakarn, P. (2010). *The Ascendancy of Theravāda Buddhism in Southeast Asia*.
Bangkok: Silkworm Books.
- Brockington, J. (1998). *The Sanskrit Epics*. Köln: Brill.
- Doniger, W. (1981). *The Rig Veda*. London: Penguin Books.
- Durgaprasad & Parab, A. P. (Eds.). (1935). *The Kathasaritsagara of Somadevabhata*.
Bombay: Niraya Sagar Press.

- Goldman, R. P., & Goldman, S. J. S. (2004). *Rāmāyaṇa. The Hindu World*. Oxon: Routledge.
- Keay, J. (2010). *India: A History*. London: Harper Press.
- Kulke, H., & Rothermund, D. (2010). *A History of India* (5th ed.). Oxon: Routledge.
- Macdonell, A. A. (1924). *A practical Sanskrit dictionary with transliteration, accentuation, and etymological analysis throughout*. London: Oxford University Press.
- Malalasekera, G. P. (1960). *A Dictionary of Pali Proper Names* (Vol. 2) London: Luzac.
- Mallinson, J. (Ed. & Tran.). (2005). *The Emperor of the Sorcerers* (Vol. 2). New York: New York University Press.
- Mallinson, J. (2007-2009). *The Ocean of the Rivers of story*. New York: New York University Press.
- Meiland, J. (Ed. & Tran.). (2009). *Garland of the Buddha's Past Lives* (Vol. 2). New York: New York University Press.
- Monier-Williams, Sir Monier. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Ray, H. P., & Mishra, S. (n.d.) *Bibliography on Sailing to Suvarṇabhūmi*. Asean-India Centre at RIS.
- Sanderson, A. (2009). Kashmir. *Brill's Encyclopedia of Hinduism* (Vol. 1). Jacobsen, K. N., (Ed.). Leiden: Brill.
- Tawney, C. H. (Tran.). (1975). *The Kathakośa or treasury of stories*. Delhi: Oriental Books Reprint Co.
- Tawney, C. H. (1968). *The Kathasaritsagara or Ocean of the Streams of Story*. 2 vols. Delhi: Munshiram Manoharlal.
- Vaidya, P. L. (Ed.). (1959). *Jātaka Mālā*. Bihar: The Mithila Institute.